

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БУДІВНИЦТВА І АРХІТЕКТУРИ**

Факультет урбаністики просторового планування
Кафедра політичних наук і права

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

Е.М. Рибусько
25 червня 2023 р.

**АТЕСТАЦІЙНА ВИПУСКНА РОБОТА
НА ЗДОБУТТЯ ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ БАКАЛАВРА
ЄВРОПЕЙСЬКА ТА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ:
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ КОНТЕКСТ**

Виконав Ратушний Павло Володимирович

(прізвище, ім'я та по батькові повністю)

052 «Політологія»

(спеціальність)

«Політичний менеджмент»

(освітня програма)

Групи ПМ-20

Керівник Гербут Н.А., к.п.н., доц.

Ідентичність підтверджую

КИЇВ 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ.....	6
1.1. Поняття ідентичності в соціально-політичному дискурсі.....	6
1.2. Національна ідентичність у контексті глобалізації та євроінтеграції.....	10
1.3. Європейська ідентичність: теоретичний вимір та сучасні виклики.....	16
РОЗДІЛ 2. ЄВРОПЕЙСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ VS НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ (НА ПРИКЛАДІ НІМЕЧЧИНИ, ІРЛАНДІЇ, ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ).....	23
2.1. Європейська ідентичність в ракурсі національних інтересів Німеччини.....	23
2.2. Ірландія: європейська ідентичність та національний дискурс	29
2.3. Національна та європейська ідентичність в Польщі в контексті конфліктуючих історичних дискурсів.....	35
2.4. Україна: національна та європейська ідентичність в сучасних реаліях.....	42
ВИСНОВКИ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	59

ВСТУП

Актуальність теми. Україна зробила доленосний цивілізаційний вибір на користь європейської інтеграції. Після Революції Гідності 2014 року та підписання Угоди про асоціацію з ЄС цей курс став незворотним і був закріплений на конституційному рівні. Повномасштабне російське вторгнення 2022 року лише посилює прагнення України стати повноправним членом європейської спільноти, що знайшло вираження у поданні заявки на вступ до ЄС. У цьому контексті дослідження сутності та взаємодії національної і європейської ідентичності набуває особливої актуальності та практичного значення для України.

По-перше, інтеграція до Європейського Союзу передбачає не лише політичне та економічне зближення, але й ціннісні та ідентичнісні трансформації. Розуміння сутності та динаміки цих процесів є важливим для успішної адаптації України до європейського простору.

По-друге, досвід інших європейських країн, які пройшли або проходять шлях євроінтеграції, може стати цінним орієнтиром для України. Аналіз кейсів країн-членів ЄС дозволяє виявити як спільні закономірності, так і особливості у формуванні європейської ідентичності та її взаємодії з національною. Це може допомогти виробити оптимальну стратегію для України в процесі інтеграції до ЄС.

По-третє, питання ідентичності є ключовим для консолідації та єдності українського суспільства. Дослідження може прояснити, як європейська інтеграція впливає на еволюцію національної ідентичності, чи сприяє вона формуванню інклюзивної громадянської ідентичності, що об'єднує різні регіони та соціальні групи України.

Нарешті, обрана тема відповідає на актуальні виклики, що постали перед Україною в контексті європейської інтеграції. Це, зокрема, необхідність проведення глибоких реформ, адаптації до європейських стандартів, зміцнення демократичних інституцій тощо. Дослідження ідентичнісного

виміру євроінтеграції може запропонувати ціннісні орієнтири та мотиваційні чинники цих перетворень.

Таким чином, вибір теми дослідження «Європейська та національна ідентичність: євроінтеграційний контекст» є обґрунтованим та актуальним в світлі стратегічного курсу України на членство у Європейському Союзі.

Мета дослідження: аналіз взаємозв'язку і взаємовпливу європейської та національної ідентичностей в контексті євроінтеграційних процесів на прикладі Німеччини, Ірландії, Польщі та України.

Для досягнення мети було поставлено наступні **завдання**:

- розкрити теоретичні аспекти понять «ідентичність», «національна ідентичність», «європейська ідентичність»;
- дослідити особливості співвідношення європейської та національної ідентичностей в Німеччині, Ірландії та Польщі;
- проаналізувати процес формування національної та європейської ідентичності в сучасній Україні;
- дослідивши досвід країн-членів ЄС та українські реалії, окреслити подальші перспективи розвитку національної та європейської ідентичностей в Україні.

Об'єкт дослідження: європейська та національна ідентичність як соціокультурні та політичні феномени.

Предмет дослідження: сутність і особливості взаємозв'язку європейської та національної ідентичностей в контексті євроінтеграційних процесів.

Методи дослідження. Для дослідження проблематики ідентичності, зокрема національної та європейської, було застосовано теоретичний аналіз літератури та системний аналіз. У другому розділі використовувалися: ретроспективний та компаративний методи для виявлення спільних і відмінних рис у взаємодії європейської та національної ідентичностей в різних країнах; дискурс-аналіз для дослідження політичних та медійних

дискурсів щодо ідентичності та євроінтеграції; вторинний аналіз емпіричних соціологічних даних для виявлення динаміки ідентичностей.

Теоретична та практична цінність роботи. Теоретична цінність роботи полягає в поглибленні наукового розуміння феноменів європейської та національної ідентичностей, їх взаємозв'язку та трансформації в процесі євроінтеграції. Робота збагачує теоретичні підходи до вивчення ідентичностей, пропонуючи їх розгляд у компаративній перспективі. Висновки дослідження можуть бути корисними для органів державної влади в контексті вироблення ефективної політики ідентичності, враховуючи курс України на членство в ЄС. Робота також має практичне значення для підвищення міжкультурного розуміння та подолання ідентичнісних конфліктів в процесі європейської інтеграції.

Апробація результатів дослідження. Частина результатів дослідження була представлена у вигляді доповіді «Європейські ідентичності: досвід для України в контексті євроінтеграції», що був представлений на засіданні студентського дискусійного клубу кафедри політичних наук і права Київського національного університету будівництва і архітектури на тему «Політико-агентивна суб'єктність в умовах російсько-української війни» 13 грудня 2023 р (Київ, КНУБА).

Структура роботи містить: вступ; два розділи, перший з яких складається з трьох підрозділів, а другий – із чотирьох; висновки; список із 74 опрацьованих джерел. Сукупний обсяг роботи складає 65 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

1.1. Поняття ідентичності в соціально-політичному дискурсі

Передусім, доцільно розглянути зміст концепту "ідентичність". Це слово бере свій початок від латинського "indenticus", що перекладається як "тотожний" або ж "однаковий". Дане поняття відносно нещодавно увійшло до наукового обігу: у західній науці воно набуло поширення лише починаючи з другої половини XX століття [25 с. 24], а в українській науковій думці - тільки після 1990 року. На сьогоднішній день термін "ідентичність" перетворився на один із ключових інструментів для розуміння навколишньої дійсності. Його активно застосовують у найрізноманітніших наукових дисциплінах, зокрема в психології, соціології, філософії, етнології, політичних науках, геополітиці тощо [15, с. 103].

Упродовж тривалого часу філософське осягнення ідентичності здійснювалося в рамках проблематики тотожності як основоположної онтологічної характеристики, тобто зведення множинності до єдиного першопочатку. До когорти видатних мислителів, які займалися дослідженням ідентичності, належать античні філософи Парменід, Платон та Аристотель. У їхніх концепціях тотожність поставала як фундаментальна властивість буття, єдність, позбавлена внутрішніх суперечностей і відмінностей, своєрідна одноманітність [15, с. 104].

У соціально-політичному вимірі поняття ідентичності розглядається в різних контекстах, зокрема: національної свідомості (Й. Гердер, Е. Ренан, Б. Андерсон, Е. Гелнер, Ф. Майнеке, Г. Сетон-Вотсон, Е. Сміт та ін.), зв'язку національної ідентичності з процесами демократизації суспільств (Е. Гобсбаум, Ю. Габермас та ін.), етнонаціоналізму (У. Альтерматт, П. Брас, К. Вулф та ін.), пошуків основ української національної ідентичності (М.

Міхновський, І. Франко, Д. Донцов та ін., а також наші сучасники – Л.Нагорна, М. Кармазіна, О. Майборода, Є. Головаха, Г. Касьянов, Р. Шпорлюк та ін.), мультикультуралізму (Ч. Тейлор, М. Кастельс та ін.), критики концепту ідентичності (С. Холл, З. Бауман, В. Хьосле, Р. Брубейкер, Ф. Купер та ін.). Серед ідентичностей, що впливають на конструювання політичного самовизначення та саморепрезентації індивідів та груп, у поле уваги дослідників потрапляють гендерна, релігійна, мовна, громадянська, етнічна, родинна, професійна, регіональна ідентичності [11, с. 6].

У процесі дослідження феномену ідентичності науковці зазвичай спираються на три основні методологічні підходи: примордіалізм, есенціалізм та конструктивізм.

Примордіалізм ґрунтується на припущенні, що характеристики ідентичності (зокрема етнічної або національної) є вродженими, сталими і традиційними. Виклик полягає лише в тому, щоб кожне наступне покоління зберігало ці риси. Особливо виразно примордіалістський підхід проявляється в теоріях націоналізму.

Есенціалізм – методологічний напрям, близький до примордіалізму. Ключова ідея есенціалізму полягає в тому, що існують певні незмінні сутності (есенції), наприклад, доля, призначення, природа людини, які й визначають конкретні ідентичності. Ці сутності є постійними і непорушними, а відхід від них призводить до соціальних потрясінь. Ідеалом для есенціалізму є повна статичність, коли соціальне життя цілковито відповідає своїй глибинній сутності.

Основоположний принцип конструктивізму полягає в автономності соціального суб'єкта та його здатності творчо інтерпретувати культурні цінності та норми, зважаючи на те, що світ ніколи не буває повністю замкненим і детермінованим, а тому залишається простір для нових тлумачень і трансформацій. Будь-яка «реальність» є продуктом конструктивістської діяльності та інтерпретації [13 с. 166-167].

Перехід від абстрактних теоретичних міркувань про ідентичність до аналізу реальних практик ідентифікації є важливим кроком у дослідженні цього феномену. У даному контексті особливо релевантними видаються ідеї французького соціолога П. Бурдьє, в рамках яких теорія соціального конструювання реальності набуває форми символічного конструктивізму. П. Бурдьє доводить, що соціальна реальність, світ повсякденності - це не просто набір зовнішніх правил і заборон, а сукупність практик, де дієві агенти керуються не стільки свідомим розрахунком і нормативними приписами, скільки практичними стратегіями, які структурують соціальний простір. Ці процеси П.Бурдьє інтерпретує як боротьбу символічних капіталів всередині конкретних соціальних полів. У ході такої боротьби накопичується певний символічний капітал, який зрештою і виявляється своєрідною візуалізацією ідентичності. Символічні сутички і символічне насильство набувають форми класифікаційних конфліктів, де ворогуючі угруповання прагнуть нав'язати як єдино легітимне власне бачення світу та відповідні класифікаційні схеми. Таким чином, реальність ідентичності - це реальність відмінностей, а ідентифікація - це процес розрізнення [13 с. 169-170].

Соціолог З. Бауман, аналізуючи причини стрімкого зростання інтересу до феномену ідентичності, наголошує, що мова йде не просто про появу нового дослідницького поля - ідентичність перетворюється на ключову призму, через яку розглядаються, інтерпретуються та вивчаються особливості сучасного життя [13 с. 170].

Поняття ідентичності набуло особливої ваги в сучасному соціально-політичному дискурсі. Соціологи Е. Гідденс і Ф. Саттон визначають ідентичність як концепцію, що пов'язує індивідуальний досвід людини з її ширшим соціальним контекстом. При цьому вони наголошують, що всі ідентичності є соціальними, тобто формуються у взаємодії індивіда з різними соціальними маркерами - національністю, етнічністю, класом, гендером, професією, політичними поглядами, релігією, сексуальністю тощо. Дослідники відзначають зростання значущості ідентичності для людей у

сучасному світі, що зумовлює посилений інтерес науковців до питання конструювання персональної та соціальної ідентичності.

При цьому, такі вчені як, зокрема, Ф. Оразі, Р. Брубейкер, Ф. Купер та С. Малешевич вказують на надмірну розпливчастість і слабкість ідентичності як аналітичної категорії. На їхню думку, це поняття краще розділити на більш чіткі концепти: ідентифікація і категоризація; саморозуміння і соціальне положення; спільність, пов'язність, приналежність до групи [59].

Попри ці застереження, поняття ідентичності активно використовується в політичних науках для аналізу та пояснення сучасних суспільно-політичних процесів. Наприклад, М. Соболевська і Р. Форд розглядають Брекзит і пов'язані з ним тенденції поляризації та фрагментації британського суспільства крізь призму конфліктів ідентичностей. Вони доводять, що саме ідентичнісні, а не суто економічні фактори відіграють вирішальну роль у електоральній поведінці груп виборців, які підтримують радикальні та популістські політичні сили [65, с. 5-8].

Ідентичність також посідає центральне місце в сучасних дискусіях політичної теорії, особливо в контексті мультикультуралізму та прав меншин. Розвиток політики ідентичності передбачає забезпечення прав для груп, які в минулому піддавалися дискримінації через свою ідентичність - расову, етнічну, гендерну, сексуальну тощо. Філософ Ч. Тейлор зазначає, що нове розуміння людського соціального стану вимагає переосмислення поняття рівності та визнання ідентичності груп і меншин, ствердження цінності їхніх відмінностей [25, с. 17].

Отже, поняття ідентичності міцно увійшло до сучасного соціально-політичного дискурсу. Воно широко використовується для аналізу та інтерпретації суспільно-політичних явищ як на рівні емпіричних досліджень, так і в нормативній політичній теорії. Попри критику цього поняття як надто розпливчастого, його цінність підтверджується практикою сучасних соціально-політичних наук. Водночас тривають дискусії щодо найбільш

адекватних способів концептуалізації ідентичності та її співвідношення з іншими факторами соціально-політичного розвитку.

1.2. Національна ідентичність у контексті глобалізації та євроінтеграції

Процес формування національної ідентичності можна розглядати як шлях самовизначення індивіда в реальному та символічному вимірах етнічного й національного простору. Цей феномен, безумовно, вимагає теоретичного осмислення концепту нації.

Перші нації, які зародилися в Європі доби Середньовіччя, утворювалися на основі земляцтва, і саме через них тлумачилося це поняття. З часом нація почала сприйматися як протиположна феодально-династичній та племінній роз'єднаності. З XIX ст. ключовими ознаками національної єдності стали культурна, правова й економічна спільність. У межах націй можуть поєднуватися різні етноси та народності [24, с. 9].

Необхідно зазначити, що єдиного визначення нації не існує. Осмислення феномену нації відбувається в рамках декількох підходів: примордіалістського, інструментального та конструктивістського.

Примордіалісти (Й. Г. Гердер, Ж. Местер, Й. Фіхте, Е. Ренан, Е. Шизл, К. Гірц, П. Берг, Е. Сміт, Л. Гумільов, Ю. Бромлей та ін.) вважають етнос об'єктивно існуючою спільнотою. Примордіалістський підхід наголошує на визначальній ролі етнічної основи у формуванні націй, які розглядаються як органічні спільноти, що виростають з єдиного етнічного коріння на певній території. У такому розумінні нація є продовженням і вищою формою розвитку етносу. Звідси випливає необхідність побудови держави на етнонаціональних засадах, де домінуюча етнічна група визначає характер національної ідентичності [3].

Натомість конструктивізм відкидає етнічну зумовленість націй і розглядає їх як соціально сконструйовані спільноти, що формуються в

процесі цілеспрямованої діяльності еліт та інституцій. За логікою конструктивістів (Б. Андерсона, Е. Гобсбаума, Е. Геллнера, Р. Брубейкера, К. Калхуна та ін.) національна ідентичність є результатом громадянської і політичної інтеграції, а не продуктом етнічної гомогенності. Конструктивістський підхід обстоює ідею громадянської нації, в якій етнічна приналежність втрачає своє значення і поступається місцем загальнонаціональній солідарності на основі спільних цінностей та інституцій [12, с. 37-38].

Інструменталістські теорії націй та етнічності - це підхід, який розглядає етнічність і національність як інструменти, що використовуються елітами або групами для досягнення певних політичних, економічних чи соціальних цілей. На відміну від примордіалістів, інструменталісти не вважають нації та етнічні групи природними чи споконвічними утвореннями.

Інструменталісти (П. Брасс, А. Коен, Н. Глейзер, Д. Мойніхан та ін.) висували наступні ідеї: етнічність і національність є соціальними конструктами, які можуть бути створені, змінені або використані для досягнення певних цілей; еліти або групи можуть маніпулювати етнічними та національними ідентичностями для мобілізації мас, легітимізації своєї влади або досягнення економічних вигод; етнічні та національні конфлікти часто є результатом не природних відмінностей між групами, а наслідком боротьби за владу та ресурси [12, с. 39].

Інструменталістський та конструктивістський підходи відкидають ідею примордіалізму про те, що нації та етнічні групи є природними, однак між ними є певні відмінності. Конструктивізм має ширший фокус і розглядає етнічність і національність як соціально сконструйовані феномени, що формуються під впливом різних факторів, таких як історія, культура, політика та соціальна взаємодія. Конструктивісти звертають увагу не лише на роль еліт, але й на роль звичайних людей та інститутів у формуванні та відтворенні етнічних і національних ідентичностей. Інструменталізм часто має більш циничний погляд на етнічність і національність, розглядаючи їх

переважно як інструменти маніпуляції. Конструктивізм визнає інструментальне використання цих ідентичностей, але також підкреслює їхню емоційну та психологічну значущість для людей [37, с. 57].

Наявність різних підходів до осмислення феномену нації ускладнює визначення національної ідентичності, яка є за своєю суттю багатовимірною.

Е. Сміт визначає такі найголовніші риси національної ідентичності:

- 1) історична територія, або рідний край;
- 2) спільні міфи та історична пам'ять;
- 3) спільна масова, громадська культура;
- 4) єдині юридичні права та обов'язки для всіх членів;
- 5) спільна економіка з можливістю пересуватись у межах національної території.

Отже, Е. Сміт визначає націю як «сукупність людей, що має власну назву, свою історичну територію, спільні міфи та історичну пам'ять, спільну масову, громадську культуру, спільну економіку і єдині юридичні права та обов'язки для всіх членів» [22, с. 12].

З політичної точки зору національна ідентичність в наш час має вирішальне значення. Вона не лише визначає, хто є громадянами певної держави, але й слугує основою для легітимації політичних цілей і адміністративних правил, які впливають на повсякденне життя кожної людини. Крім того, нація і національна ідентичність стали єдиним загальновизнаним джерелом легітимності в міжнародних відносинах. Вони визначають правомірність існування системи держав у кожному регіоні, на кожному континенті і, зрештою, у всьому світі. «Передумовою порядку, що його ми бачимо в спільноті держав, є нація як єдина нормальна одиниця політичної вірності й діяльності» [22, с. 149].

Однак в контексті глобалізації світу, коли тоншають і зникають бар'єри між етнічними групами, людство обплетене павутинням соціальних мереж, відбуваються глибока інтеграція на рівні держав, постає питання щодо подальшої ролі націй.

У своїй книзі «Нації та націоналізм у глобальну епоху» Е. Сміт розглядає парадокс, який полягає в тому, що разом із глобалізацією зростає і етнічний націоналізм в сучасному світі. Автор виділяє три основні підходи до пояснення цього, що таке нація і націоналізм:

- 1) пережитки минулого, які невдовзі зникнуть під впливом глобалізації та модернізації;
- 2) неминучі продукти модернізації, які забезпечують єдність і порядок в умовах швидких соціальних змін: вони не зникнуть, допоки всі регіони не пройдуть перехід до стабільної модерності;
- 3) вічні феномени, основа людського суспільства, а модернізація - лише шлях їхньої реалізації в сучасному світі.

Однак при цьому зазначені погляди не вичерпують складності ситуації. «Перш ніж розглядати нації і націоналізми як пережитки ранішої завершеної епохи або як неминучі результати глобальної модернізації й пізнього капіталізму чи як віковичний і природний атрибут людської історії й суспільства, ми радше маємо простежити їх аж до їхніх засадничих етнічних і територіальних контекстів. Ми маємо помістити нації й націоналізми на важливому історичному перетині культурних уз і політичних спільнот, адже вони впливали і на них впливали адміністративна централізація, економічна трансформація, масові комунікації і занепад традицій — все, що ми пов'язуємо з модерністю. Слід залучити ширші часові рамки й етнічне підґрунтя, якщо ми хочемо зрозуміти повсюдну привабливість і тривкість впливу національних ідеалів у часи, коли інші сили, здавалося б, віщують і пришвидшують минущість націоналізму» [23, с. 16].

Е. Гобсбаум (прихильник першого підходу) вважає, що сучасні етнічні та лінгвістичні націоналізми кінця XX ст. функціонально відрізняються від націоналізмів XIX - початку XX ст. Вони не є головним напрямком історичного розвитку, на відміну від розбудови націй навколо національних держав і антиколоніальних рухів.

Сучасні націоналізми, на думку Е. Гобсбаума, мають негативний, роз'єднувальний характер. Вони є реакцією слабких і наляканих на міжнародні міграції та швидкі соціоекономічні зміни, спробою відкинути модерні способи політичної організації. Етнічні та лінгвістичні націоналізми поширилися як відповідь на ненаціональні принципи формування держав у ХХ ст., але вони не можуть запропонувати альтернативний принцип політичної перебудови світу в ХХІ ст. [49, с. 106-109].

Націоналізм може бути об'єднуючою силою, заснованою на спільних інтересах і цінностях. Він також може бути ексклюзивним, антагоністичним і ксенофобським - про що свідчать хвилі популістських рухів і релігійної ненависті - базуючись на бінарних опозиціях «ми проти них». Глобалізм не суперечить принципово національному суверенітету і не відкидає повністю національні одиниці та спільноти. Він означає адаптацію всіх політичних структур, включаючи нації та міжнародні інститути, до реалій глобальної взаємозалежності. Багато аргументів глобалістів обертаються навколо балансу між єдністю та різноманітністю, який створює стабільний і процвітаючий світовий порядок [66, с.2073].

Чи сумісний націоналізм з глобалізмом? Це залежить від того, чи можна узгодити прихильність до глобальної рівності з націоналістичними принципами та лояльностями. У контексті сучасної хвилі негативної реакції на глобалізм, популістські націоналісти розглядають глобальний капіталізм як контрпродуктивний для національних інтересів. У США популістський націоналізм спрямований всередині країни проти расових/мусульманських меншин та іммігрантів, а зовні - проти всіх загроз, реальних чи уявних, американській «величі» [47, с. 46].

Отже, глобалізація принесла низку суперечливих наслідків, серед яких дві яскраві риси провокують популізм. Одна з них - економічна нестабільність, що виникає в результаті нерівномірного розподілу доходів, а інша - культурна незахищеність, спричинена в основному міграційними тенденціями, які, у поєднанні з постійними війнами та конфліктами,

сприяють подальшій мобільності, що призводить до появи та розвитку популізму в аспекті, зокрема, національного питання [30, с. 4005].

Крім того, цікаві трансформації відбуваються в державах колишнього радянського простору. В умовах глобалізації вони працюють над фактичною побудовою своєї самобутньої національної ідентичності та відрізняються від інших, приділяючи більше уваги своїм унікальним характеристикам та важливості підтримки національних цінностей. У той же час глобалізація створила нові способи інтерпретації національної ідентичності: наприклад, уряди Грузії, Молдови та країн Балтії рухалися в напрямку створення міцних зв'язків з Європейським Союзом, а тому вживали заходи для зміцнення європейської ідентичності серед своїх громадян, що, у свою чергу, сприяло появі гібридної національно-регіональної ідентичності [30, с. 4006].

В контексті питання інтеграції європейських держав існує думка, що «зі смертю національної держави, регіонально-континентальна федерація стане політичною формою, яка найкраще пасуватиме й слугуватиме економіці великих транснаціональних компаній та суспільствам «постнаціональної» доби». Іншими словами, «національна держава більше не може обслуговувати потреби й інтереси бізнесу та ринкової економіки розвинутого капіталізму, а також бути надалі власником військових технологій і носієм суверенітету» [23, с. 165].

Цілком логічно, що спрямованість на європейську єдність впливає на націоналізм і національну державу. Однак, як зазначає Е. Сміт, було б помилкою розглядати співвідношення євроінтеграції та націоналізму як «обернено-пропорційні: чим сильніша європейська єдність, тим слабкіша національна ідентичність кожної національної держави-члена Європейського Союзу» [23, с. 171].

Незважаючи на те, що в наш час національна ідентичність часто ототожнюється з національною державою, об'єднання суверенних держав не обов'язково означає злиття культур або ідентичностей. Створення європейської «наддержави» не тотожне формуванню єдиної «наднації»

Європи. Історія показує, що навіть коли держави розпадаються або завойовуються іншими, це не обов'язково призводить до зникнення національних культур і почуття етнічної спільності. Наприклад, поділи Польщі у XVIII столітті не знищили польський народ і культуру, а завоювання Ірландії Англією навіть посилювало ірландську ідентичність.

Економічна та політична інтеграція не обов'язково спричиняє втрату культурної самобутності. Різні етнічні групи і нації, такі як валлони і фламандці, шотландці й англійці, баски та кастильці, можуть бути поєднані в економічні й політичні союзи, але при цьому зберігати свою культурну унікальність. Тому малоймовірно, що європейська економічна й політична інтеграція призведе до зникнення глибоко вкорінених історичних ідентичностей і культур народів Європи, які дуже різняться між собою [23, с. 175-176].

1.3. Європейська ідентичність: теоретичний вимір та сучасні виклики

Існує низка теоретичних підходів до концепції європейської ідентичності, серед яких можна виділити декілька основних:

- 1) європейська ідентичність як національна ідентичність;
- 2) європейська ідентичність як гро громадянська (постнаціональна) ідентичність;
- 3) європейська ідентичність як наднаціональна/елітарна ідентичність [54].

Європейська ідентичність як національна ідентичність. Соціологічні опитування, проведені в кінці 2020 року, показали, що більшість європейців виявляє певну ідентифікацію з Європою - 56% громадян ЄС вважають себе європейцями. При цьому, 28% респондентів не мають чіткої позиції, тоді як 14% вказують, що не ідентифікують себе як європейці. Існують деякі

відмінності між різними державами-членами ЄС. Вище за середнє значення ідентифікують себе як європейці в Угорщині (76%), Словаччині (75%), на Мальті (72%), Кіпрі та Польщі (67% в кожній з обох країн), Румунії та Чехії (по 66% в обох країнах), Іспанії та Словенії (по 65% відповідно), Італії (64%), а також Литві, Латвії та Австрії (по 63% в кожній країні). В інших країнах громадяни меншою мірою схильні ідентифікувати себе як європейці: в Греції та Швеції (по 42%), Хорватії (45%), Бельгії та Естонії (по 46%), Нідерландах (48%) та Фінляндії (49%). Не визначають себе як європейці респонденти в Швеції (28%), Греції (26%), Франції та Хорватії (по 23%), Естонії (21%), Фінляндії (19%) та Нідерландах (18%) [68].

Соціально-демографічний аналіз показує, що стать, задоволеність життям, політична приналежність мало впливають на ймовірність того, що люди ідентифікують себе як європейці. Однак є невелика різниця в показниках:

- молодші люди трохи менш схильні ідентифікувати себе як європейці: 54% респондентів у віці 15-24 років ідентифікують себе як європейці порівняно з 59% віком 55 років і старше;
- громадяни, у яких ніколи або майже ніколи не виникає проблем з оплатою рахунків, значно частіше (60%) ідентифікують себе як європейці, ніж ті, хто має такі проблеми (43%);
- респонденти, які вважають себе представниками вищого класу, частіше (64%) ідентифікують себе як європейці, ніж респонденти вищого середнього класу та середнього класу (по 60%), робітничого класу (54%) та нижчого середнього класу (52%) [68].

Отже, національна та європейська ідентичність співіснують, однак, як стверджує Т. Ріссе, більшість європейців визнають спочатку націю, а потім Європу. Це явище він визначає як інклюзивний націоналізм. Крім того, Т. Ріссе виокремлює вторинну форму ідентифікації з Європою серед тих європейських громадян, які визнають почуття приналежності лише до нації. Цей вид неідентифікації він називає ексклюзивним націоналізмом.

Соціологічні опитування свідчать про існування ще третьої категорії людей: ті, хто ідентифікує себе лише з Європою – це цтранснаціональна категорія, що охоплює у середньому близько 10% людей, які відчують велику прив'язаність до Європи та ЄС [64, с. 40-48].

Європейська ідентичність як громадянська (постнаціональна) ідентичність. У своїй відомій праці «Навіщо Європі Конституція» Ю. Габермас пропонує Європейському Союзу створити нову політичну форму правління. Це не федерація, а асоціація суверенних держав, які об'єднують свій суверенітет лише в дуже обмежених сферах та різною мірою; асоціація, яка не прагне мати владу примусу у відношенні до окремих осіб, яку мають національні державах. Таким чином, вчений зазначає, що для інституційного та політичного зміцнення ЄС необхідна більш всеохоплююча політична основа: Європейська конституція могла б призвести до перерегулювання фінансової, соціальної та зовнішньої політики Європейського Союзу, а також його посилити [46, с. 5].

Крім того, Ю. Габермас стверджує, що так званий «конституційний патріотизм» створив би необхідні умови для утвердження ЄС у свідомості та переконаннях європейських громадян. Таким чином, європейська конституція забезпечила б демократичне громадянство в Союзі та створила б умови солідарності між різними людьми, що призвело б до соціальної згуртованості та сильної європейської ідентичності [46, с.15–18].

Ю. Габермас перелічує умови, які сприяють побудові європейської ідентичності: поява європейського громадянського суспільства, побудова загальноєвропейської публічної сфери та формування спільної політичної культури [46, с. 24].

Хоча ця концепція зазнала критики в деяких важливих аспектах, акцент Ю. Габермаса на необхідності демократизації та Європейської конституції залишається актуальним для протидії зростаючому євроскептицизму [54, с. 137].

Європейська ідентичність як наднаціональна/елітарна ідентичність.

Один із головних аргументів Е. Сміта, щоб пояснити, чому створення офіційної гегемонної європейської ідентичності не вдалося до сьогоднішнього дня, є той факт, що ця концепція в основному базувалася на баченні, зосередженому на елітах. Іншими словами, європейська ідентичність була ніби «винайдена» через дії та програми ділових, адміністративних та інтелектуальних еліт, чий потреби виходять за межі національних кордонів [23, с.164-166]. Ж. Чекель та П. Катценштейн розвинули цю ідею далі. На їх думку, європейська економічна та політична інтеграція відбувалася технократичним шляхом. Використовуючи десятиліттями пасивний консенсус, еліти розробили та втілили у життя єдиний ринок, євро, Шенгенську зону без паспортів та політику розширення. Національні політичні та економічні еліти, а також інші переможці від цього проєкту згуртувалися. Тобто, успішний європейський проєкт згуртував навколо себе тих, хто має від нього користь. Отже, на думку Ж. Чекеля та П. Катценштейна, європейська ідентичність є проєктом еліт [33].

Проте конструкції ідентичності передбачають специфічну культурну та емоційну динаміку, яка виходить за межі елітарних політичних проєктів. З цієї причини, як стверджує Р. Цинпоес, політичні еліти Європейського Союзу запустили різні міфи та посилили традиційні європейські цінності в усіх європейських країнах, щоб культивувати почуття приналежності серед європейців. Створення європейського прапора, гімну і навіть Дня Європи повинно, на думку деяких політиків, посилити почуття єдності між членами ЄС. При цьому, Р. Цинпоес вважає, що така конструкція ідентичності залишиться марним проєктом, якщо європейські громадяни не матимуть кращого доступу до європейських інституцій та прийняття рішень, які часто ухвалюються непрозоро [35, с. 4-5].

Практичні аспекти. Таким чином, концепція європейської ідентичності не є чітко визначеною чи стабільною. Проте дискурсивні форми включення та виключення мають важливе значення для

культивування європейської ідентичності, оскільки вони визначають «європейців» і створюють уявну спільноту «нас», які виключають «інших», тобто «тих, хто не гідний стати європейцями» [72 с. 651]. Використовуючи стратегії для побудови внутрішніх і зовнішніх груп і проводячи різницю між «нами» та «ними», «неєвропейцями», ЄС має можливість, за необхідності, по-новому визначати свої відносини з «іншими». Щоразу, коли необхідно легітимізувати нову імміграційну політику чи політику громадянства, запроваджуються нові критерії, які дозволяють одним людям приїхати й належати до «нас», а інших тримати поза межами ЄС [73].

Хоча опитування показують, що люди відчують себе приналежними як до національної, так і до європейської спільнот одночасно, коли справа доходить до передачі суверенітету від національної держави до ЄС, націоналізм здатний впливати на вибір через свою емоційну складову. Важливу роль в оцінці ідентичності в таких випадках відіграє саме емоційна сила, а не громадянські цінності чи навіть вигоди [64, с. 112].

Інтеграція – це політичний акт, заснований на переконаннях і передбачає перевизначення власних інтересів учасників. Національні громадяни повинні стати громадянами світу без громадянства (або деполітизованими споживачами). Крім того, вони повинні стати відданими європейцями і навіть пишатися своєю ідентичністю. Іншими словами, проєкт миру вимагає пожертви національною ідентичністю на користь універсальних цінностей, тоді як проєкт влади вимагає розвитку європейської ідентичності [34].

ЄС ґрунтується на спільноті цінностей, викладених у договорах: повага до людської гідності, свобода, демократія, рівність, верховенство права та повага до прав людини. Ці цінності поділяють держави-члени та впроваджують політику на засадах відсутності дискримінації, толерантності, справедливості, солідарності та гендерної рівності. Однією з центральних цінностей, яка, в тій чи іншій мірі, визначає спільність політичної європейської ідентичності, є секулярність і релігійна свобода. Хоча і в цьому

випадку кожна країна-член ЄС має свою специфіку. Франція єдина включила світськість до своєї Конституції; інші члени ЄС не запровадили чіткого розділення між церквою та державою. Велика Британія, яка до 2020 р. була членом ЄС, навпаки, не є світською країною, оскільки має офіційну релігію (монарх є главою англіканської церкви). Греція також надає особливого значення релігійному питанню – статус православної церкви закріплений в конституції. Крім того, значний вплив релігії має місце в таких країнах, як Ірландія та Польща. Однак в цілому європейські суспільства (на відміну навіть від США, що є світською країною, але визнає значне місце релігії в суспільній сфері) вирізняються високим ступенем секуляризації [34].

Науковці відзначають, що наявність спільних демократичних цінностей не вирішують питання слабкості європейської ідентичності – потрібна стратегія щодо забезпечення своїх громадян точками відліку в часі та просторі. Насамперед мова іде про створення правдивої європейської історії, де б національні наративи доповнювалися б відповідними європейськими наративами, щоб молодь розуміла, що кожне національне історичне явище було також і європейським. Т. Чопін зазначає, що європейці повинні дізнатися про спільні місця пам'яті та героїв, але не потрібно приховувати злочинів та тих подій, що призводили до розколу Європи. На його думку, неможливо побудувати нічого доброго на брехні, навіть якщо це просто замовчування фактів. Навпаки, показуючи на основі спільної пам'яті минулі біди та проблеми можна підсилити спільну волю будувати краще майбутнє і, таким чином, підсилити європейську ідентичність [34].

У контексті європейської ідентичності гостро постає питання патріотизму: чи готові європейці вдати свої життя для захисту спільних кордонів? Водночас інші регіональні суб'єкти не мають такої проблеми. Наприклад, США покладаються на надзвичайно сильний патріотизм, захист свого світового лідерства та чітко визначених інтересів. Китай також має свою систему цінностей, світорозуміння та патріотизм. Тобто, на противагу ЄС, багато країн, спираючись на свої національні ідентичності та

усвідомлення колективних інтересів, можуть об'єднувати людей для рішучих дій.

Отже, європейцям, які не надто захоплюються своїм спільним проєктом, бракує усвідомлення своєї єдності, амбіцій та впевненості в своїх силах.

Для розвитку європейської ідентичності необхідно відокремити національність і громадянство та вилучити націю з держави, помістивши її в більш гнучкий культурний простір, незалежний від політичних інституцій [62, с. 205]. Оскільки це важко зробити, то цілком логічно припустити, що побудова європейської ідентичності є довгостроковим процесом, який має потенціал для реалізації.

РОЗДІЛ 2

ЄВРОПЕЙСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ VS НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ (НА ПРИКЛАДІ НІМЕЧЧИНИ, ІРЛАНДІЇ, ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ)

2.1 Європейська ідентичність в ракурсі національних інтересів Німеччини

Німеччина традиційно була відданим прихильником поглиблення європейської інтеграції протягом усього післявоєнного періоду. У Західній Німеччині ідея спільної Європи була включена в дискурси про національну ідентичність після війни, де відмова від національного суверенітету на користь європейського співтовариства стала символом прихильності країни до європейської інтеграції. Знаменитий вислів німецького письменника і лауреата Нобелівської премії Т. Манна «ми хочемо не німецької Європи, а європейської Німеччини» передбачає цю європеїзовану ідентичність» [55, с. 622].

Розвиток європейської ідентичності Німеччини відбувався в контексті політики *Westbindung* - інтеграції в західні міжнародні організації, такі як Європейське економічне співтовариство (ЄЕС) і НАТО, яку проводив перший післявоєнний канцлер Німеччини К. Аденауер, щоб запевнити європейських сусідів Німеччини, що країна знову не стане надто потужною. [69, с. 38].

Німеччина дотримувалася рівних багатосторонніх відносин у своїй європейській та зовнішній політиці, при цьому франко-німецькі відносини виділялись тим, що стали рушійною силою європейської інтеграції, оскільки основні зміни, як правило, ініціювалися двома країнами спільно. Політичний дискурс постійно пов'язував франко-німецькі відносини з подоланням багатовікового конфлікту між двома країнами [60, с. 61-62].

Пересічні громадяни протягом усього післявоєнного періоду розглядали європейську інтеграцію як можливість позбавитись нацистського

минулого, відчуття колективної та індивідуальної провини та переконати інші європейські країни щодо мирних намірів Німеччини. Це було пов'язано, зокрема, з необхідністю «заспокоїти» інші європейські країни щодо, а також із занепокоєнням щодо «побоювань і негативних стереотипів інших країн» щодо Німеччини. Країна намагалася здійснювала вплив на міжнародну політику шляхом просування нових структур, норм і принципів в контексті формування нової політичної системи [39, с. 179-181].

Розвиток європатріотизму стало для Німеччини необхідною умовою посилення своїх позицій на міжнародній арені. Європейська ідентичність перетворило ФРН на стабільну ліберально-демократичну державу, вбудовану в самий центр західноєвропейської стабільної системи. Німецький дискурс про Європу характеризувався європейськими ціннісними складовими, які включають посилення на свободу, демократію та соціальну справедливість [69, с. 38-39].

Німецька ідентичність обмежувалася насамперед конституційним патріотизмом (*Verfassungspatriotismus*), концепцію якого розвинув філософ Ю. Габермас. Вона полягає в тому, що після нацистського періоду німецька національна ідентичність має базуватися не на етнічності чи культурі, а на цінностях ліберально-демократичної конституції. Політична спільнота формується навколо спільної прихильності принципам свободи, рівності, демократії та верховенства права, закріплених в конституції. Громадяни мають відчувати гордість і патріотизм не до нації чи держави, а саме до демократичних цінностей та інститутів. Це, на думку Ю. Габермаса, дозволяє сформувати інклюзивну політичну ідентичність, відкриту для різних етнічних і культурних груп, тому конституційний патріотизм потенційно може бути основою для транснаціональної європейської ідентичності.

Отже, конституційний патріотизм пропонує альтернативу як традиційному етнокультурному націоналізму, так і позанаціональному космополітизму. Ця концепція відіграла важливу роль у повоєнних дебатах

про німецьку ідентичність та є впливовою в дискусіях про політичну інтеграцію в сучасних демократіях [58].

Ще одним важливим фактором для становлення європейської ідентичності, зокрема в Німеччині, стало запровадження єдиної валюти для країн-членів Європейського Союзу. Хоча це питання обговорювалося протягом 1980-х років з метою створення єдиного ринку, процес прискорився через побоювання Франції, що Німеччини має більший економічний потенціал [56, с. 133].

Євро розглядалося німецькими та європейськими лідерами як аспект європейської ідентичності. Наприклад, колишній канцлер Німеччини Г. Коль безпосередньо пов'язував запровадження євро з поняттям "хорошої європейськості", тобто з подоланням німецького мілітаристського та націоналістичного минулого. Отже, на думку Г. Коля, ЄС, євро та європейська інтеграція були чітко пов'язані з німецькою національною ідентичністю: бути "хорошим європейцем" одночасно означало бути хорошим німцем [71, с.7].

Фактично, Г. Коль завжди розглядав возз'єднання Німеччини та європейську уніфікацію як взаємопов'язані процеси. У 1989 році, коли возз'єднання Німеччини стало реальним, він заявив у своєму 10-пунктному плані німецької єдності, що "майбутня архітектура Німеччини повинна вписуватися в майбутню архітектуру Європи в цілому" [53].

Таким чином, євро було запроваджено безпосередньо в контексті возз'єднання Німеччини та в рамках дискурсу післявоєнної європейської ідентичності. Зразу ж після возз'єднання німецька еліта (незалежно від партійної приналежності) схвалювала європейську ідентичність, що формувалась за допомогою євро, та мала прихильність до ЄС [31, с. 272].

Цікаво те, що післявоєнна ідентичність у Західній Німеччині асоціювалася з так званим патріотизмом до дойчмарки внаслідок економічного дива 1950-х років, оскільки перед цим (в 1923 і 1948 роках) країна пережила травматичні події, пов'язані з гіперінфляцією, що

залишилися глибоко зафіксованими в німецькій колективній свідомості. Тому дейчмарка стала потужним національним символом процвітання Німеччини після Другої світової війни [51, с. 291-292].

З цієї причини негативне ставлення німців, зокрема ордолібералів, до єдиної валютної системи було пов'язане з колективними спогадами про гіперінфляцію в роки Веймарської республіки, яка розглядалася як така, що спричинила прихід нацистів до влади.

Німеччина готова була прийняти єдину валюту лише при умові, що євро стане аналогом дейчмарки і відповідатиме ордоліберальним економічним принципам, таким як цінова стабільність і незалежність центрального банку. Таким чином, німці намагалися узгодити свою європейську ідентичність з економічним націоналізмом. Прийняття Німеччиною єдиної валюти відображає взаємопов'язаність європейських і національних інтересів та ідентичностей [51, с. 294].

На думку Т. Банчофф, європейська інтеграція не лише зміцнила європейську ідентичність в Німеччині, але й служить для підтримки відчуття національної ідентичності для тих німців, які обережно ставляться до сильних проявів націоналізму. Вчений зазначає, що мова йшла не про вибір між європейською чи німецькою ідентичністю, а навпаки, німецькі політики постійно наполягали на важливості міцної національної ідентичності як основи спільних цінностей і традицій [31, с. 276].

Крім того, євроінтеграція, фактично дозволила Німеччині повернути значну частину суверенітету, а також реалізувати свої внутрішні економічні інтереси через доступ до іноземних ринків. Те саме стосувалося й возз'єднання. Г. Коль постійно наголошував на зв'язку між возз'єднанням Німеччини та європейською інтеграцією, що дозволило йому створити «законну» та «безпечну» концепцію німецької національної ідентичності і таким чином заспокоїти світову спільноту щодо можливості домінування країни в Європі після об'єднання. Таким чином, німецька та європейська ідентичності є нерозривно пов'язаними [71, с. 7].

Починаючи з 1990-х років, в Німеччині активно ведуться дискусії про використання європейської ідентичності для подолання післявоєнних обмежень, що діють на зовнішню політику країни, та розвитку німецької національної ідентичності на засадах впевненості. Насамперед Г. Шредер, який прийшов до влади в 1997 році, ознаменував собою зміну поколінь у Німеччині та зміг вести політику, що більш чітко базувалася на поняттях національних інтересів та національній ідентичності [50, с. 690-698].

Однак Європейська боргова криза (або євро-криза) 2010 року виступила каталізатором зміни відносин Німеччини з Європою, стала переломним моментом для класичного німецького європеїзму [60, с. 59].

Поява першої справжньої німецької євроскептичної партії "Альтернатива для Німеччини" (АдН), заснованої в 2013 році демонструє, що криза євро зумовила послаблення традиційно сильного проєвропейського дискурсу Німеччини та призвела до зосередження на національних інтересах.

Дискусії щодо захисту національних економічних інтересів Німеччини та побудови більш обмеженої німецької спільноти посилились у той час, коли необхідність фінансового порятунка Греції зумовила очікування, що Німеччина буде надавати великі суми грошей економікам країн-членів ЄС, які зазнають труднощів, щоб захистити євро. Крім того, криза також дає можливість розглянути, наскільки ордоліберальні цінності можна вважати сумісними з європейською ідентичністю Німеччини з огляду на побоювання щодо інфляції та потенційного краху євро [57, с. 382].

Криза євро надала більших можливостей для противників Європейської валютної системи виступати проти концепції об'єднання валют країн-членів ЄС у спільну одиницю. На ранньому етапі кризи в Німеччині критикували, як правило, не стільки Європейський Союз, скільки євро: навіть найбільш радикальні євроскептики підтверджували свою прихильність проєкту європейської інтеграції. Пізніше, завдяки таким популістським силам, як, зокрема, політична партія «Альтернатива для Німеччини» та протестний рух «Патріотичні європейці проти ісламізації Заходу» (PEGIDA),

дебати вийшли за межі питання про єдину валюту. При цьому, різкої трансформації дискурсів європейської ідентичності не відбулося, що підтвердили опитування громадської думки - німці в цілому підтримували європейську інтеграцію, але рішуче виступають проти подальшого розширення ЄС [61].

Враховуючи те, що ЄС завжди був у національних інтересах Німеччини (навіть якщо політики про це відверто не говорили), можна припустити, що інші економічні кризи, як, наприклад, енергетична криза, що почалася в 2021 р. не призведе до радикального євроскептицизму та виходу Німеччини з ЄС. Підтвердженням цьому стали багатотисячні мітинги, що проходили в січні та лютому 2024 р. в німецьких містах проти правоекстремістської політики АдН [18].

Німеччина, безумовно, взяла на себе керівну роль в євроні, що іноді призводить до антинімецьких настроїв в інших країнах ЄС. Необхідно зазначити, що Європейська валютна система була розроблена на основі німецької моделі, Європейський центральний банк створювався як "європейський Бундесбанк", а прихильність до монетарної стабільності та бюджетної дисципліни відображала німецькі ордоліберальні цінності. Крім того, Німеччина була основним бенефіціаром єдиного ринку завдяки своїй експортоорієнтованій економіці.

Одна з проблем для Німеччини - це міра, в якій інші європейські країни приймають концепцію ордоліберальної солідарності. Якщо вимоги жорсткої економії та структурних реформ будуть трактуватися не як взаємна солідарність, а як нав'язування болісних умов більш домінуючою державою-членом, розвиватиметься обурення щодо Німеччини.[36, с. 1312].

Отже, незважаючи на політичні та економічні складнощі в Німеччині та ЄС, європейська та німецька ідентичності залишаються взаємодоповнюючими. Європейська ідентичність залишається невід'ємною складовою післявоєнної політичної культури Німеччини, завдяки якій вона закріпила свою належність до спільноти західних демократій.

2.2. Ірландія: європейська ідентичність та національний дискурс

Ірландія, це країна, яка перебуває в конфлікті з Великобританією (починаючи з 1919 р.), зумовленого насамперед національною ідентичністю ірландців. Цей конфлікт є складним та має кілька рівнів:

а) міжспільнотні відносини, які містять конфлікт між католиками та протестантами на території Північної Ірландії, а також транскордонні конфлікти між протестантським населенням Північної Ірландії (переважно британцями) та ірландцями, католицьким населенням Північної Ірландії та британцями;

б) міждержавні відносини, які включають конфліктні відносини між Ірландією та Великою Британією, зокрема і в політичному аспекті;

в) міжнародний конфлікт, який безпосередньо стосується інтересів Європейського Союзу та безпеки зовнішнього кордону.

Для вирішення вищезазначених рівнів конфлікту та їхнього взаємозв'язку використовуються стратегії, що базуються на відповідних теоретичних підходах:

- індивідуальний рівень: аналізуються причини конфлікту через теорію людських потреб, представником якої є, зокрема, Дж. Бертон;

- організаційно-груповий та суспільний рівні: досліджуються причини конфлікту через теорії етнічних та релігійних конфліктів, а також теорії консоціалізму та інтеграції;

- міжнародний рівень: розглядаються конфлікти через концепції територіальності та інтеграції [48, с. 115-118].

Реалізація Ірландією стратегії інтеграції (вступ до Європейської економічної спільноти в 1973 р.) мав значний вплив на її відносини з Великою Британією та на конфлікт у Північній Ірландії. Членство в ЄС надало Ірландії нові можливості, але водночас створило нові виклики у її стосунках з сусідньою країною.

З одного боку, вступ до ЄС допоміг Ірландії вийти з економічної та політичної залежності від Британії. Доступ до єдиного європейського ринку, фондів розвитку та прийняття спільних правил і стандартів з іншими країнами-членами ЄС сприяли модернізації ірландської економіки та зростанню добробуту. Це зміцнило позиції Ірландії у відносинах з Британією. Крім того, членство в ЄС надало Ірландії додаткові дипломатичні інструменти у врегулюванні конфлікту в Північній Ірландії. Ірландія змогла заручитися підтримкою європейських партнерів у просуванні мирного процесу та залученні міжнародної спільноти до вирішення проблеми. ЄС виступав посередником та надавав фінансову допомогу для постконфліктної відбудови регіону.

З іншого боку, брекзит - вихід Британії з ЄС - загострив деякі протиріччя. Зокрема, постало питання про кордон між Ірландією та Північною Ірландією. Дублін наполягав на збереженні відкритого кордону, щоб не ставити під загрозу мирні домовленості. Це викликало напруженість у переговорах щодо умов брекзиту [48, с. 124].

Загалом же, вступ Ірландії до ЄС став важливим чинником трансформації ірландсько-британських відносин. Він сприяв емансипації Ірландії, наданню їй більшої ваги на міжнародній арені та створенню багатостороннього формату взаємодії з Британією, економічний аспект якого буде розглянуто нижче.

Вступ до ЄС став важливою віхою в розвитку ірландської національної ідентичності. Він допоміг Ірландії утвердитися як самостійній, сучасній європейській державі, подолати історичні комплекси та переосмислити своє місце в світі. При цьому європейська ідентичність не замінила, а радше доповнила та збагатила ірландську національну ідентичність.

У дискурсах в Ірландії Європа в основному відігравала інструментальну роль у зміцненні ірландської національної ідентичності. Деякі вчені інтерпретують дискурси про національну ідентичність Ірландії як європеїзовані. К. Гейворд, наприклад, стверджує, що проєвропейські

дискурси в Ірландії включають міфи про історію Ірландії в Європі, зокрема щодо кельтів як європейського народу, що демонструє націоналістичне бажання вписати Ірландію в європейську історію. К. Гейворд підкреслює, що уявлення про те, що Ірландія природно належить до Європи, дозволило елітам представити членство в ЄС як засіб реінтеграції країни у міжнародне співтовариство, що надасть можливість стати активним гравцем в міжнародній політиці [48, с. 127].

Таким чином, роль Європи в ірландському націоналізмі базується на особливій концепції взаємозв'язку між національними інтересами та європейськими інтересами, а отже, - національною ідентичністю та європейською ідентичністю. Хоча, необхідно зазначити, що акцент на національній ідентичності, національних інтересах і національному суверенітеті є пріоритетним. Про це свідчать насамперед економічні мотиви членства Ірландії в ЄС [41, с. 681].

Фактично, після вступу до ЄС у 1973 році в Ірландії відбувся швидкий економічний розвиток, особливо з середини 1990-х років, коли країна стала відома як «кельтський тигр» та «економічне диво». У цьому контексті інтеграція з ЄС розглядається в ірландських дискурсах як питання ірландських економічних інтересів.

Нова інтеграційна стратегія розвитку Ірландії зумовила ситуацію, коли слово «економіка» почало ототожнюватися із терміном «національна держава». Зміцнення ірландської економіки шляхом розширення її торговельних можливостей призвело до зменшення її залежності від торгівлі з Британією, що забезпечило символічний суверенітет Ірландії. Членство в ЄС розглядалося елітою країни як засіб реалізації потенціалу ірландської нації [48, с. 129].

У випадку Ірландії Британія протягом тривалого часу функціонувала як значущий «інший» у дискурсах ірландської національної ідентичності. П. Гіллеспі стверджує, що ірландський націоналізм завжди мав європейське коріння як джерело натхнення, що надавало можливість мати європейських

союзників проти домінування могутнішого та більшого сусіда – Британії [44].

Членство Ірландії в Європейській валютній системі формально розірвало довготривалий валютний союз Ірландії з Великобританією, причому цей розрив мав символічне значення. В Ірландії панувало переконання, що бути ірландцем несумісне з тим, щоб управління країною здійснювала Британія. Отже, суверенітет був необхідним для підтримки ірландської ідентичності. Хоча приєднання Ірландії до Європейської економічної спільноти фактично залежало від одночасного приєднання Великобританії, ірландський суверенітет сприймався в країні як такий, що реалізується через членство у ЄС, щоб звільнитися від британського панування.

Як і в Польщі, в ірландських дискурсах існує усвідомлення периферійного розташування країни в Європі. Тоді як у Польщі це часто призводить до бажання дискурсивно сконструювати країну як частину Західної чи Центральної Європи проти російського Сходу, в Ірландії це усвідомлення, служить посиленню самотної ірландської національної ідентичності [48, с. 167].

Замість того, щоб просувати європеїзовану ірландську ідентичність, ці дискурси з їхнім британським «іншим», як стверджує П. Гіллеспі, історично забезпечили середовище для розвитку ірландського націоналізму та основний контекст, у якому він шукав союзників проти завоювання Ірландії Британією з XVI ст. У цьому відношенні Європа виступає механізмом, що сприяє ірландській ідентичності.

Враховуючи, що економічні інтереси були основним мотивом членства в ЄС з моменту вступу, досвід економічного буму, за яким слідувала серйозна економічна криза, робить Ірландію цікавим прикладом для вивчення питань ідентичності та дискурсів про Європу.

Стрімкий економічний зліт, що отримав назву «кельтський тигр», призвів до репутації Ірландії як «безпрецедентної історії успіху» ЄС, «прикладу для наслідування серед нових держав-членів ЄС» [44].

Після вступу до ЄС (ЄЕС) у 1973 році в Ірландії спостерігався постійний економічний розвиток, з середини 1990-х ірландська економіка почала демонструвати вражаючі темпи зростання. У період з 1995 по 2000 рік середньорічний приріст ВВП становив близько 10%, що було в 2-3 рази вище, ніж у більшості розвинених країн. Ірландія стала привабливим місцем для іноземних інвестицій, особливо в ІТ-секторі. Такі гіганти як Intel, Microsoft, Google відкрили тут свої представництва. Країна швидко модернізувалася. Безробіття впало до рекордно низьких показників, доходи населення зросли. Ірландці масово поверталися з еміграції, приїжджали іноземні працівники. Будівельний бум змінив обличчя ірландських міст. Здавалося, настала нова ера процвітання. [52, с. 166].

Еліти в Ірландії прагнули використовувати дискурс «кельтського тигра» у якості політичної стратегії як усередині країни, так і на міжнародній арені. Країну позиціонували відкритою для світу не лише з точки зору торгівлі, але й у думках і ставленнях людей, особливо, молоді, яка отримала почуття впевненості через нову роль Ірландії в Європі після вступу до ЄС [52, с. 167].

Однак економічний бум «кельтський тигр» мав і негативні наслідки. Надмірна залежність від іноземних інвестицій та експорту зробила економіку вразливою до зовнішніх шоків. Надування "бульбашки" на ринку нерухомості заклало міну уповільненої дії під фінансову систему. Бурхливе зростання не супроводжувалося адекватним посиленням регулювання. Коли в 2008 році вдарила світова фінансова криза, картковий будиночок завалився. Лопнув будівельний бум, банки опинилися на межі краху, безробіття злетіло до 15%. Ірландія була змушена вдатися до жорсткої економії та екстреної допомоги ЄС і МВФ.

Враховуючи драматичний поворот економічного становища країни після 2008 року, питання ірландської ідентичності та суверенітету в контексті Європи стає іншим. В опозиційному дискурсі, зокрема в консервативній та популістській пресі, Ірландія вважається такою, що втратила свій (економічний) суверенітет, поступившись «іноземній силі» у вигляді ЄС чи МВФ. При цьому, Німеччина та Франція як представники «великих» держав-членів ЄС, сприймаються як домінуючі над малими, периферійними державами. В деяких ЗМІ коментатори навіть стверджували, що Ірландія втратила свій статус незалежної країни [52, 187].

Необхідно зазначити, що в ірландському суспільстві культивувалась думка, що ірландський уряд добровільно поступився суверенітетом іноземним державам. Це сприяло створенню іміджу ірландської еліти як внутрішнього «іншого» для ірландського народу: ірландські політики «здали» суверенітет Ірландії МВФ та ЄС і тим самим зрадили героїв 1916 - 1922 рр., які боролися за незалежність. Однак, незважаючи на те, що ірландська еліта, як вважають, поступилася суверенітетом, великі держави ЄС, представлені Німеччиною та Францією, на думку популістів та опозиційних сил, захопили його, що також відображає давні побоювання, що Ірландія в кінцевому підсумку опиниться під домінуванням більших, основних держав-членів. Така думка висловлювалась ще на референдумі 1972 року про членство в ЄЕС. Таким чином, «іншість» Німеччини та Франції розкриває динаміку ядра/периферії, яка вже давно є помітною у відносинах Ірландії з ЄС. Вважається, що під час кризи більші основні держави-члени контролюють менші, периферійні держави і, таким чином, загрожують статусу цих малих держав як рівноправних партнерів [48, с. 205].

Після економічної кризи 2008-2010 рр., а також 2020 р., коли ВВП ЄС впав на рекордні 6,1%, євроінтеграційний дискурс в Ірландії відзеркалює невпевненість щодо позиції країни у світі та в Європі, зокрема проблеми у відносинах з потужними гравцями в ЄС. Однак при цьому, соціологічні опитування демонструють, що в Ірландії більше половини громадян

ідентифікують себе як європейці – 53%. Для порівняння: в Німеччині таких лише на 5% більше, а у Франції – на 13% менше [68].

Отже, незважаючи на певні проблеми, з якими стикнулася за останні роки Ірландія, перебуваючи в ЄС, для ірландців європейська ідентичність залишається доволі важливою, успішно доповнюючи національну.

2.3. Європейська та національна ідентичність в Польщі в контексті конфліктуючих історичних дискурсів

У ході історії Польщі від періоду її процвітання ще в Середні віки до наших днів виникли два основні напрями її зовнішньої політики: західний та східний. Кожен з цих напрямів має свої коріння та давню історію, пов'язану з певною королівською династією.

Західний напрям зовнішньої діяльності пов'язаний із династією П'ястів, чийм засновником був Мешко I. Він активно прагнув до наближення Польщі до Німеччини, що була найбільшим стратегічним партнером і сусідом країни. Цей напрям передбачав активне співробітництво Польщі з Заходом та поширення туди свого культурного та геополітичного впливу.

Другий напрям, а саме східний, пов'язаний із династією Ягеллонів і характеризується амбітними планами Польщі здобути контроль над українськими, білоруськими та литовськими територіями, щоб віддалити їх впливу Росії. Цей напрям став панівним протягом багатьох століть, аж до XX ст., у формуванні зовнішньої політики Речі Посполитої [70, с. 87-89].

Основні концепції зовнішньої політики Польщі сформувалися після закінчення Першої світової війни і пов'язані з двома ключовими парадигмами - націоналістичною та федералістичною, які відображали геополітичні інтереси польської держави та виражали різні погляди на подальший її розвиток - в бік європейської цивілізованої католицько-протестантської Німеччини або азійсько-православної Росії.

Польській політичний діяч Р. Дмовський сприймав націоналістичну ідею як відстоювання тези про те, що основним противником Польщі в Європі є Німеччина, тому було важливо зосередити всі зусилля на встановленні партнерських відносин з Росією [70, с. 120-124].

Згідно з федералістською ідеєю, яку підтримував Ю. Пілсудський, висувалася необхідність створення федеративної держави східних слов'ян, звільнивши їх від російського впливу та включивши українські, білоруські та литовські території до складу Польщі з широкою автономією [70, с. 205].

Обидва цих напрямки зовнішньої політики Польщі постійно знаходилися в конфронтації та суперечності, але водночас вони взаємодіяли, запозичуючи одне від одного стратегічні цілі та методи реалізації основних ідей.

У міжвоєнний період зовнішня політика Польщі, керована Ю. Пілсудським, була спрямована на реалізацію федеративної ідеї та відповідно "східного" напрямку зовнішньополітичної діяльності. Однак погляди прихильників націоналістичної парадигми, таких як Р. Дмовський, Я. Поплавський та В. Гізберт-Студинський, також мали велику популярність.

Після завершення Другої світової війни, згідно з висновками А. Беспалова, стало очевидно, що націоналістичні ідеї Р. Дмовського перемогли. Під прямим натиском Й. Сталіна Польща фактично перетворилася на унітарну мононаціональну державу з кордонами, що були за часів П'яст. Увесь час перебування Польщі в орбіті впливу СРСР відзначався майже повною відсутністю самостійності у зовнішніх справах, і тільки після 1989 року з'явилися перші можливості для самостійної позиції [70, с. 206-210].

Проте варто зауважити, що саме в комуністичний період були закладені основи сучасної парадигми зовнішньої політики, навіть за участю окремих опозиційних груп. З 1980 року розкрилася чітка геополітична позиція, що виникла не лише серед внутрішньої опозиційної інтелігенції, яка вийшла з "пренатальної фази", але й серед широких верств польської еміграції, що об'єдналися навколо часопису «Культура» в Парижі,

заснованого видатним діячем Є. Гедройцем. Нова концепція геополітичних прагнень Польщі, що була пов'язана з ім'ям Є. Гедройца, включала такі принципи:

- непорушність і захист державних кордонів Польської держави за національним принципом;
- романтичне ставлення до "східних кресів" (західноукраїнських, західнобілоруських та литовських земель);
- підтримка східних сусідів Польщі у їхній боротьбі за національну та культурну незалежність;
- сприяння подальшій демократизації суспільства та розвиток стійких контактів з міжнародною спільнотою [70, с. 223-225].

Серед польських дослідників поширена думка, що поляки мають тісно співпрацювати зі своїми східними сусідами, щоб уникнути чергової російської експансії і запобігти повторенню балканського сценарію на своїй території. Лише у таких умовах поляки матимуть можливість відновити свою державність. Таким чином, східні сусіди Польщі (Литва, Білорусь та Україна) мають виступати як своєрідна «буферна» зона між незалежною Польською державою та Росією для уникнення наближення останньої - для цих країн навіть вигадано спеціальний термін - УЛБ (ULB). Зважаючи на те, що ці країни були постійним джерелом конфліктів як для Польщі, так і для Росії, польська опозиція виступила за негайне визнання права українського, білоруського та литовського народів на самовизначення, а також відмову від імперських претензій як росіян, так і поляків. Таким чином, незалежність України була сприйнята творцями цієї концепції як запорука подальшого послаблення російсько-німецьких відносин і, як наслідок, зміцнення Польщі [45].

З огляду на тодішні геополітичні умови, концепція Гедройця-Мерошевського протягом тривалого часу не отримувала широкого визнання ні в уряді, ні серед значної частини польського суспільства. Тому лише після 1989 року, коли Польща отримала справжню незалежність, ця концепція

почала набирати обертів для реалізації. У 1990-1991 роках офіційна влада почала втілювати цю геополітичну парадигму, яка на практиці виявилася в політиці "двох шляхів". Польща розвивала білатеральні відносини зі своїми колишніми радянськими сусідами, щоб забезпечити контроль на своїх кордонах і одночасно зберегти нормальні стосунки з Москвою.

Таким чином, протягом початку 1990-х років Польща внесла вагомий внесок у подальшу інтеграцію Європи, яка була розділена через "холодну війну", та сприяла поширенню демократичних цінностей і свободи на Сході [70, с. 265-267].

Внаслідок цього, концепція Гедройця-Мерошевського стала дуже популярною протягом всього сучасного періоду історії Польщі. Усі польські політичні рухи та партії (за винятком декількох праворадикальних організацій, які не користувалися значною популярністю серед населення) використовували ідеї цієї геополітичної концепції у своїх політичних програмах та ідеології. Зокрема, президенти А. Кваснєвський та Л. Качинський були послідовними прихильниками ідей Гедройця-Мерошевського. Навіть новообраний президент А. Кваснєвський здійснив свій перший закордонний візит саме до Парижа, де зустрівся з Є. Гедройцем та обговорював проблеми геополітики та відносин зі східними сусідами [67, с. 112-114].

Один із ключових аспектів сучасної зовнішньої політики Польщі — це розвиток відносин зі стратегічним сусідом — Німеччиною. Під час вибору геополітичних стратегічних орієнтирів на майбутнє між Москвою та Берліном, Польща обрала останнього. У 1990-1991 роках обидві країни встановили добросусідські стосунки після визнання спільного кордону в листопаді 1990 року та підписання Договору про добросусідство і співпрацю в червні 1991 року. Німеччина підтримувала Польщу як у її державотворчих, так і в трансатлантичних та євроінтеграційних зусиллях, бажаючи поширити свій вплив на Прибалтику та далі на Схід, включаючи Білорусь та Україну. Це підтверджується тим, що в 2002 році Німеччина погодилася компенсувати

частину фінансових втрат Польщі, пов'язаних зі вступом до Європейського Союзу [67, с. 123].

Згодом, після набуття членства в НАТО та ЄС, головними зовнішньополітичними пріоритетами Польщі стала політика запобігання геополітичного домінування Росії в регіоні, що охоплює як пострадянські території, так і загалом Центрально-Східну Європу. Ця політика передбачала:

- активну підтримку східних сусідів у сприянні взаємовигідних стосунків з політичними інститутами євроатлантичного простору;
- підтримку сил, що працюють у цих країнах заради розвитку демократії та фактичної незалежності від Російської Федерації;
- поступове розширення культурного та цивілізаційного впливу на колишні пострадянські держави;
- подальшу співпрацю з поляками в еміграції;
- формування позитивного іміджу держави в Європі та світі та інше.

Тим самим Польща націлилася на ефективну європейську політичну та економічну самоідентифікацію [63].

Однак у процесі реалізації євроатлантичних цілей Польщі стало очевидним, що деякі геополітичні концепції, такі як федералізм Ю. Пілсудського, націоналізм Р. Дмовського та парадигма Гедройця — Мєрошевського, вичерпали себе, перетворившись на своєрідні «декорації». Деякі високопосадовці навіть використовують ці концепції для політичних маневрів, що спрямовані на підвищення авторитету Польщі в євроатлантичних і європейських колах. Таким чином, незважаючи на моральну підтримку демократії у прибалтійських країнах, Білорусі, Україні, Грузії та Молдові, вектор зовнішньої політики Польщі все більше підпорядковується інтересам Євроатлантичного співтовариства [63].

На відміну від європейської ідентичності Німеччини, заснованої на досвіді Другої світової війни та післявоєнного періоду, рух Польщі до членства в ЄС відбувався в рамках так званого дискурсу «повернення до Європи» після падіння комунізму. Після комуністичного періоду країна

залишилися економічно слабкою з нерозвиненими демократичними та урядовими інститутами [45, с. 225]. Польща націлилася на швидку модернізацію, щоб подолати свою маргіналізацію та приєднатися до більш динамічної частини Європи. В польському дискурсі був описаний «комплекс неповноцінності», який з часом розвинувся у поляк, у зв'язку із повільнішою економічною модернізацією та уявним браком сучасності по відношенню до «цивілізованої» Західної Європи [67, с. 219].

Ненадійність позиції Польщі в Європі також була пов'язана з історіями територіального розділення (між Пруссією, Австро-Угорщиною та Росією на 125 років), а також тими роками, які країна провела поза межами Західної Європи за залізною завісою. Крім того, усвідомлення поляками того, що Польща знаходиться на периферії Європи призвело до браку впевненості в собі через сумніви щодо сили рідної культури. Поки Польща перебувала під впливом СРСР, Західна Європа стала для неї символом процвітання, свободи, мрії, та недосяжної мети [67, с. 230-235].

Необхідно зазначити, що ідея вступу до ЄС мала надзвичайно широку підтримку в польському суспільстві. Це яскраво продемонстрував референдум щодо членства в ЄС у червні 2003 року - 77,5% поляків висловилися за приєднання країни до Євросоюзу. Важливим фактором є те, що головні політичні партії та рухи Польщі, попри певні ідеологічні відмінності, були одностайні у своїй підтримці євроінтеграції та закликали громадян підтримати євроінтеграційний вектор на референдумі. Такий високий рівень суспільного та політичного консенсусу щодо європейського вибору свідчив про тверде бажання Польщі повернутися до об'єднаної Європи та стати невід'ємною частиною західної спільноти демократичних націй [40].

Таким чином, ідея Європи була тісно пов'язана з дискурсами польської ідентичності, особливо в посткомуністичний період – чим сильнішою та надійнішою є позиція Польщі в Європі, тим сильнішою стає польська ідентичність, яка є ще одним прикладом переплетених ідентичностей.

Поряд із наративом «повернення додому – в родину європейських країн», в Польщі мають місце конфліктні дискурси, де ЄС представляється як загроза для польського суверенітету та польської нації. Популярним є націоналістичний наратив, який описує Польщу як жертву Німеччини та Росії та її героїчну боротьбу за свободу, що розуміється як незалежність і суверенітет. Отже, з такої точки зору, Європа не резонує з польською ідентичністю; натомість Європа представляє загрозу для нової, суверенної польської нації, яку потрібно захищати [64, с. 79-80].

В інших польських дискурсах Європа займає позицію такої, що заборгувала Польщі за її роль моста між Сходом і Заходом та щита, що захищає вільну, демократичну Європу від «східного варварства». У Польщі «варварський схід» (зазвичай представлений Росією), функціонує як «інший» у польській ідентичності та чітко ставить її в контекст європейської ідентичності. Однак Німеччина також функціонує як «інший» для польської національної ідентичності, яка розглядається як домінуюча сила в Європі, що становить загрозу польському суверенітету. Дійсно, у багатьох дискурсах дев'ятого та двадцятого століть німців розглядали як традиційних ворогів, окупантів і гнобителів, порушників європейських культурних цінностей» [45, с. 323].

Соціологічні опитування демонструють, що підтримка поляками членства в ЄС була завжди достатньо високою. Наприклад, у 2022 р. 92% респондентів підтримали присутність Польщі в європейській спільноті. Хоча, необхідно зазначити, що це був рекордний результат, а найменшу підтримку ЄС поляки висловили у 2013 році – 72% з опитаних. У 2024 р. прихильників ЄС виявилось 77%, а противників – 17%.

Що стосується питання обмеження суверенітету, то у 2024 р. ним переймався 21% респондентів: вони вважають, що членство в ЄС призводить до втручання Брюсселя у справи Польщі. Крім того, 15% респондентів висловились, що одним з недоліків членства в ЄС є необхідність адаптації

польського права до права ЄС та домінування права ЄС над внутрішнім правом [38].

Однак більшість поляків, як і проєвропейські політики, навпаки, вбачають в євроінтеграції порятунок щодо збереження суверенітету, захист від Росії. Єдине – Польща не хоче бути маргіналізованою на периферії Союзу, а тому виступає за зміцнення європейських інституцій як запобіжника від дискримінації з боку потужних гравців, не виключення із процесу прийняття рішень [63].

Таким чином, незважаючи на наявність євроскептичного дискурсу та звинувачень Німеччини з боку достатньо впливових політичних партій, зокрема «Право і справедливість» (яка поступилася проєвропейській опозиції на останніх парламентських виборах в 2023 р.) [42], Польща хоче, насамперед, перебувати в центрі прийняття рішень та пов'язує розвиток країни з розвитком ЄС. На сьогодні в країні є досить популярним дискурс про європеїзовану польську національну ідентичність, де бути європейцем означає водночас бути поляком, і навпаки [32, с. 255].

Отже, для більшості поляків європейська ідентичність не заміняє, а доповнює та збагачує національну ідентичність. Поляки пишаються своєю історією, культурою та традиціями, водночас відчуваючи себе частиною ширшої європейської цивілізації. Членство в ЄС розглядається як можливість утвердити польську ідентичність у колі демократичних європейських націй.

2.4. Україна: національна та європейська ідентичність в сучасних реаліях

Тривале перебування України в складі СРСР залишило глибокий слід у свідомості значної частини українського населення, сприяючи формуванню радянської, а згодом і панросійської ідентичності. Здобуття незалежності Україною у 1991 році поставило перед державою нове завдання – формування власної національної ідентичності у нових історичних умовах.

Британський політолог Е. Вілсон зазначав, що українську ідентичність ще треба перебудувати, відокремивши її від російської, радянської, польської та угорської історій, з якими українці були пов'язані протягом століть. Цей процес є складним і багатограним, потребує постійної уваги як на державному рівні, так і серед громадян [2, с. 48].

Після здобуття незалежності науковці зазначали, що «поки що немає однозначної відповіді на жодне з ключових питань української ідентичності: щодо мови – триває дискусія про одно- чи двомовність; у правовій царині панує правовий нігілізм; у релігійній сфері виявляється конфліктність церков; одна частина України проявляє східну ментальність (общинність, авторитаризм), тоді як інша – західноєвропейську (індивідуалізм і демократичні принципи співжиття)» [20, с. 156].

Хоча немає чіткого переліку факторів, що формують національну ідентичність, до основних, як правило, відносять: історію розвитку держави, мову, культурну спадщина, цінності, традиції та релігію. Позитивне і цілісне ототожнення суспільства та визначена національна ідентичність є ключовими чинниками успішного розвитку будь-якої держави [20, с. 157].

Національна ідея українського народу повинна базуватися на історичному, культурному, духовному та ментальному підґрунті, щоб бути сприйнятою широкими верствами населення та стати основою державницького проєкту. Формування ідентичності української нації залежить від спільної мови, історичної пам'яті та віросповідання. Проте, на думку багатьох українських науковців, зазначених трьох чинників недостатньо для повного розуміння щодо формування української національної ідентичності, оскільки цей процес постійно стикається з викликами, пов'язаними з боротьбою за право мати власну незалежну державу [26].

Необхідно зазначити, що західні експерти виокремлюють дві загальновизнані концепції національної ідентичності: "етнічну" та "громадянську". Громадянська концепція пояснює розвиток націй у державах,

які вже виникли як політико-географічні одиниці (наприклад, Франція). Таким чином, нація визначалась як сукупність людей, які проживають у межах цієї держави та дотримуються її законів. У французькій концепції націоналізму слова "національність" і "громадянство" означають те саме: приналежність до французької держави. На відміну від громадянської концепції, етнічна концепція національної ідентичності виникла у Німеччині та Східній Європі як відповідь спільнот у сильно фрагментованих суспільствах (таких як Австро-Угорська імперія), які прагнули визначити себе. Етнічна національна ідентичність характеризується прив'язаністю до своїх предків, традицій, культури та мови – і не обов'язково до держави, в якій людина народилась та живе [25, с. 297].

Наприклад, більшість людей у Великій Британії, де обидві концепції не працюють чітко, сприймають національну ідентичність як категорію, що поєднує етнічні та громадянські аспекти. У певних наукових і політичних колах існує думка, що активна національна ідентичність може загрожувати безпеці країни, провокуючи антимиграційні настрої та певні конфлікти між групами осіб. У відповідь на такі загрози, Ф. Фукуяма стверджує, що національна ідентичність не лише підвищує фізичну безпеку, але й сприяє ефективному управлінню, економічному розвитку, зміцненню довіри громадян, створенню підтримки міцних мереж соціального захисту та робить можливою ліберальну демократію. На його думку, всупереч аргументам про застарілість концепцій національної ідентичності та державного суверенітету, інклюзивне відчуття національної ідентичності залишається критично важливим для підтримки успішного сучасного політичного порядку [43].

Українські землі, тривалий час перебуваючи у складі різних імперій, розвивали своє розуміння громадянського суспільства через відсутність власної державності. Відродження ідеї національної ідентичності відбулося завдяки історичній пам'яті та зусиллям громад [16].

На розвиток національної ідентичності сучасних українців впливають як внутрішні, так і зовнішні фактори. У 2016 р. Центр Разумкова провів

опитування серед населення щодо основ для їх єднання. За результатами дослідження, основними чинниками для консолідації українців були: спільне бачення майбутнього напрямку розвитку держави, спільні проблеми, які стоять перед громадянами, та спільна історія й оцінки подій і діячів минулого. Два останні чинники пов'язані із зовнішніми впливами на процес формування національної ідентичності. Україна постійно стикається з втручанням або інформаційним впливом сусідніх країн [14].

Сьогодні можна впевнено сказати, що більшість дискусійних питань знайшли свої однозначні відповіді, а єдина національна ідентичність почала формуватися на основі небувалого підйому солідарності. Розвиток громадянського суспільства в Україні, навіть за відсутності власної державності в минулому, заклав основу для нинішнього національного відродження та самоусвідомлення. У період випробувань, таких як російська агресія, громадянське суспільство України проявило свою силу і здатність до самоорганізації, підтримуючи життєдіяльність країни [21].

Розуміння українцями того, що повномасштабне військове вторгнення РФ несе державі та нації екзистенціальну загрозу, надзвичайно посилило українську ідентичність саме в національно-громадянському сенсі, де приналежність до України стала визначальною. Цю соціально-політичну трансформацію демонструють результати всеукраїнського опитування громадської думки, яке в липні 2022 р. провів Київський міжнародний інститут соціології (КМІС). На питання «Ким Ви себе перш за все вважаєте?», що стосувалося ідентичності в територіальному та політичному контекстах, майже 85% опитаних обрали варіант відповіді «громадянином України». Мешканцем свого населеного пункту або регіону себе вважають трохи більше 6%. Громадянином Європи себе назвали 1,6 %, а представником етносу та нації - 3,3% (див.табл.2.1). [7].

Таблиця 2.1. «Ким Ви себе перш за все вважаєте?» [7].

Мешканцем села, району чи міста, в якому Ви живете	4,8%
Мешканцем регіону (області чи кількох областей), де Ви живете	1,3%

Громадянином України	84,6%
Представником свого етносу, нації	3,3%
Громадянином колишнього Радянського Союзу	0,9%
Громадянином Європи	1,6%
Громадянином світу	2,2%
Інше	0,6%
Важко сказати	0,7%
Разом	100

Необхідно зазначити, що респонденти мали дати лише одну відповідь. Цим пояснюється занадто мали відсоток тих, хто визначив свою приналежність до нації та Європи. Тим не менш, представлена КМІС динаміка громадянської ідентичності населення України з 1992 по 2022 рр. чітко говорить про те, що національна українська ідентичність, під впливом загроз та криз, дрейфує від етнічної до громадянської, проходячи певні етапи, але, при цьому, етнічна складова залишається (див. табл. 2.2).

Табл. 2.2. Динаміка громадянської ідентичності населення України [7].

Етапи	Роки	Відсоток респондентів, які перш за все вважають себе громадянами України, %
Пострадянська адаптація	1992-2004	45,6 - 44,2
Перша громадянська мобілізація	2004-2006	44,2 - 51,6
Політична поляризація	2006-2013	51,6 - 50,6
Друга громадянська мобілізація	2013-лютий 2022	50,6 - 64,6
Третя громадянська мобілізація	лютий 2022-липень 2022	64,6 – 84,6

На початку пострадянського періоду громадянська ідентичність, хоча й поділялася відносною більшістю українців, за своєю значимістю була близькою до місцевої або регіональної ідентичності.

Помаранчева революція 2004 року, що стала першим проявом громадянської мобілізації, суттєво посилсила громадянську ідентичність, але не запустила стійких еволюційних змін в українському суспільстві. Натомість, політичні суперечки та корупційні скандали в помаранчевому таборі, а також повернення до влади донецьких політичних квазі-еліт, призвели до періоду політичної поляризації, під час якого позитивні еволюційні зміни були загальмовані. Основними альтернативними ідентичностями залишалися місцева та регіональна.

Механізм регіонального конфлікту, закладений українськими політиками як принцип свого існування та розвитку, закономірно призвів до другої хвилі громадянської мобілізації - Революції Гідності 2013 року. Разом із зовнішньою агресією Росії, ці події запустили стійкі позитивні еволюційні зміни у сприйнятті громадянської ідентичності, яка поступово посилювалася протягом наступних восьми років. Відповідно, місцева та регіональна ідентичності стали однозначно другорядними для українців, хоча й зберігали порівняно високу поширеність.

Нарешті, повномасштабне вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року спричинило нову хвилю революційних змін у ставленні до громадянської ідентичності, ознаменувавши третій етап громадянської мобілізації. За цих умов інші варіанти територіальної або політичної ідентичності стали маргінальними або допоміжними [7].

Ще до початку війни прикладом успішного формування ціннісних орієнтирів молоді, що лежать в основі національної ідентичності, була діяльність таких організацій, як Всеукраїнська молодіжна громадська організація «Серце до серця», Національна скаутська організація України «Пласт», Національна організація скаутів України, Всеукраїнський громадський центр «Волонтер», ВМГО «Соціальна ініціатива» та ВМГО «Демократичні ініціативи молоді» [5, с. 310-312]. Це підтверджує тезу, що «молодь є рушійною силою прогресу, запорукою розвитку суспільства,

передачі духовно-матеріальних цінностей від одного покоління до іншого» [9, с. 56].

Формування майбутнього світогляду нації ґрунтується на національній ідентичності сучасного молодого покоління українців, які є носіями майбутніх суспільних змін. Важливо зазначити, що процес створення нової української ідентичності був тривалим і розпочався ще під час національних круглих столів, де разом з науковцями обговорювалися теми, зокрема, про історичні постаті, які мають безумовний зв'язок із усвідомленням національної ідентичності. Ці заходи стали важливим здобутком у формуванні спільної колективної національної ідентичності на основі спільних цінностей.

Відбулися зміни щодо сприйняття таких особистостей, як, наприклад, Іван Мазепа, Симон Петлюра та Степан Бандера. Особливо показовою є зміна ставлення до бійців УПА. У квітні 2022 року 80% українців визнали їх борцями за незалежність України, тоді як у 2015–2021 роках цей показник становив лише 41–47%, а у 2010–2014 роках – 20–30% . Це означає, що українці вперше змогли подолати розбіжності щодо історичного минулого і сформувати спільну колективну національну ідентичність [7].

На думку Є. Головахи, національна ідентичність має три основні складові: ставлення до минулого, сучасного і майбутнього нації, до якої людина себе відносить. Якщо у людини відсутнє уявлення про минуле нації, її ідентичність не можна вважати повноцінною. Якщо людина не сприймає сучасне життя нації як своє, вважаючи його чужим або таким, що тисне на неї, це також негативно впливає на її ідентичність. Деякі люди прагнуть змінити свою ідентичність, оскільки не можуть впоратися з ситуацією, коли країна переживає складні часи. Це може бути способом уникнення відповідальності за те, що відбувається, наприклад, людина може вважати себе громадянином СРСР і стверджувати, що її це не стосується, або ж жити за принципом «моя хата скраю» і ототожнювати себе лише з регіоном, а не з країною в цілому. Однак, сучасні зміни показали, що українці можуть бути

активними, допомагаючи армії, біженцям, державі, виявляючи креативність та беручи на себе відповідальність за майбутнє країни [4].

Від характеру та змісту національної ідентичності, яка існує в суспільстві, значною мірою залежить майбутнє як самої держави, так і характер розвитку відносин між різними групами населення. Те, як громадяни певної країни ідентифікують себе, свої особисті та групові інтереси з державою, або ж навпаки, вбачають у державі перепону для реалізації своїх культурних, етнічних, релігійних, мовних, політичних та економічних інтересів, безпосередньо впливає на територіальну цілісність країни, стан взаємовідносин між різними групами населення (етнічними, політичними, соціальними, релігійними тощо), ступінь консолідованості та визначеності суспільства щодо власного майбутнього розвитку в межах певного державного утворення, повагу й довіру до державних органів, символів тощо [4].

У 2023 р. Центром Разумкова було проведено соціологічне опитування щодо ефективності реалізації державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності. Подібні опитування будуть проводитись регулярно, оскільки 1 січня 2023 року набрав чинності Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», який передбачає здійснення відповідного моніторингу [10].

Відповідаючи на запитання «Наскільки Ви пишаєтесь тим, що Ви громадянин України?», у травні 2023 р. 94% опитаних громадян України відповіли, що «дуже пишаються» або «скоріше пишаються» своїм українським громадянством. У 2015р. таких було 68%, у 2010р. — 62%, у 2000 р. — 62 %. Особливо помітне зростання частки тих, хто «дуже пишається» українським громадянством — від 23% у 2000 р. до 71% у 2023р.

98% респондентів сприймають Україну як свою Батьківщину (у 2006 р. таких було 93%). 97% опитаних відповіли, що мають почуття патріотизму, любові до України (у 2016р. таку відповідь давали 76%).

Порівняно з попередніми роками, зросла частка тих, хто пишається державними символами України: Прапором України (з 26% у 2011р. до 75% у 2023р.), Гербом України (з 25% до 74%), Гімном (з 22,5% до 69%). Також з 32% до 74% зросла частка тих, хто пишається державною мовою України, з 19% до 57% — частка тих, хто пишається її грошовою одиницею (гривнею) [10].

Динаміка змін щодо ставлення до української мови як до рідної демонструє зміцнення національної ідентичності (див. табл. 2.3).

Табл. 2.3. «Яка мова для Вас є рідною?» [10].

	Травень 2006 р.	Грудень 2013 р.	Грудень 2015 р.	Березень 2017 р.	Травень 2023 р.
Українська, %	52,0	48,3	59,9	67,7	77,8
Російська, %	30,7	26,2	15,1	13,8	5,2
І українська, і російська однаковою мірою, %	15,6	23,2	22,1	17,4	15,7
Інша мова, %	1,1	2,0	2,1	0,7	0,8
Важко відповісти, %	0,5	0,3	0,7	0,4	0,5

Нині, в умовах протистояння російській агресії, ми спостерігаємо формування єдиної української нації та української ідентичності через її політичну складову. Це проявляється у усвідомленні українців своєї приналежності до певної політично організованої групи людей, до держави Україна, до системи спротиву ворогу, тобто до українського народу, української нації та держави як у межах території України, так і за її кордонами. Це усвідомлення дозволяє визначити місце українського народу в соціокультурному просторі та сформувати власну національну ідентичність для подальшого розвитку державності [8].

Усвідомлення власної національної ідентичності стає основою для консолідації українського суспільства. Протистояння російській агресії не

тільки згуртовує українців, але й допомагає переосмислити та укріпити свою національну самобутність. Важливо зазначити, що події останніх років продемонстрували значну близькість українського та європейських народів, що відкриває нові перспективи для європейської інтеграції України [19].

Українські науковці Я. Грицак та О. Комаров у своїй книзі «Шлях становлення української ідентичності» стверджують, що «українська ідентичність починає формуватися синхронно зі змінами історичного ландшафту європейських народів, а подекуди й перебуває з ними у взаємозумовленому зв'язку» [6].

На конференції, присвяченій відносинам України та ЄС, Я. Грицак сказав: «Війна все змінила. Зараз немає жодних підстав сумніватись в європейській ідентичності українців. Ба більше, європейці часом вважають нас яскравішими представниками європейської ідентичності, ніж вони самі. І питання зараз має полягати в тому, як нам влитись в цю європейську культуру, аби внести щось нове в цей простір... Європа – це зона миру. Це зона, де війна між двома сусідніми державами сьогодні просто неможлива. Саме тому українці так хочуть до неї приєднатись. Однак, для нас вже притаманні певні спільні з Європою цінності – це величезне відчуття солідарності, гідності, емпатії» [28].

Зміни в ставленні українців до євроінтеграції наочно підтверджуються соціологічними опитуваннями. Дослідження державного інформаційного агентства «Укрінформ» у 2020 році показало, що «майже дві третини населення (64%) вважали, що головним інтеграційним напрямом України має бути вступ до ЄС» [17]. Однак соціологічне дослідження, проведене в червні 2022 року Соціологічною групою «Рейтинг», показало вже інші результати: «87% опитаних підтримали б вступ України до Євросоюзу у разі проведення референдуму, проти – 4%, не проголосували б – 8%» [27]. Це свідчить про значний вплив останніх подій на уявлення українців щодо євроінтеграції та європейськості в цілому.

Українці мають можливість заявити про себе на світовій арені як про незалежну націю з унікальною ідентичністю, яка готова боротися за свої права та демократичні свободи. Визнання української нації як частини європейської спільноти сприятиме подальшій інтеграції України в ЄС та зміцненню її національної ідентичності.

Ставлення європейців до української спільноти зазнало кардинальних змін. Якщо донедавна для більшості країн ЄС Україна асоціювалася з Росією, корупцією та політичною невизначеністю, то після повномасштабного російського вторгнення майже половина опитаних жителів країн-членів ЄС вважають Україну європейською країною, яка може стати членом ЄС. Значний вплив на це мала відвага українців, які з початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну захищають демократичні цінності, спільні для всієї європейської спільноти. У зв'язку з цим, суспільний інтерес до подій в Україні постійно зростає, а сприйняття української ідентичності все більше відходить від поняття «іншого» (не європейського) [29, с. 22-25].

При цьому, європеїзація України має йти паралельно з українізацією Європи [1, с. 357–358]. Інтеграція України до ЄС є не тільки політичним та економічним процесом, але й глибоким культурним рухом. Це дозволяє країні не лише інтегруватися до європейських структур, але й внести свій унікальний вклад у культурну та ідентифікаційну палітру Європи. Відтак, українська національна ідентичність стає важливою складовою європейської ідентичності, збагачуючи її новими перспективами та досвідом.

Таким чином, національна ідентичність українців зараз переживає період свого розквіту та визнання. Зміцнення культурних та освітніх зв'язків з Європою, впровадження європейських суспільних норм і практик допомагають у поступовій європеїзації українського суспільства без втрати його національної ідентичності. Успішне завершення цього процесу вимагає об'єднання українців навколо спільних цінностей і цілей, що сприятиме подальшому розвитку України як європейської держави.

ВИСНОВКИ

Ідентичність розглядається науковцями, насамперед, як складний багатовимірний феномен, що формується на перетині індивідуального досвіду та соціального контексту.

Попри критику з боку деяких дослідників щодо неоднозначності поняття ідентичності, воно залишається потужним інструментом для аналізу та інтерпретації сучасних суспільно-політичних процесів.

Національна ідентичність - це комплексне поняття, що відображає самоусвідомлення індивіда або групи як частини певної нації. Різні підходи до розуміння національної ідентичності пропонують різні погляди на її природу та формування.

Незважаючи на процеси глобалізації, національна ідентичність зберігає своє ключове значення в сучасному світі. Вона залишається фундаментальною основою для легітимації держав на міжнародній арені та визначає характер внутрішньої політики. Глобалізація зумовлює ситуацію, коли одночасно посилюються як інтеграційні процеси, так і етнічний націоналізм.

Глобалізм не обов'язково суперечить національному суверенітету, але вимагає адаптації політичних структур до реалій відкритих зв'язків. Це передбачає пошук балансу між збереженням національної самобутності та участю в глобальних процесах. Однак, як показує досвід популістських рухів, ця адаптація може бути складною і викликати негативну реакцію.

У контексті європейської інтеграції економічне та політичне об'єднання не обов'язково призводить до втрати національних культур та ідентичностей. Формування єдиної європейської «наддержави» не тотожне створенню єдиної європейської «наднації». Глибоко вкорінені історичні ідентичності народів Європи, ймовірно, збережуться, незважаючи на економічну та політичну інтеграцію.

У пострадянських країнах спостерігаються процеси формування гібридних національно-регіональних ідентичностей. Ці країни працюють над побудовою своєї самобутньої національної ідентичності, одночасно прагнучи до інтеграції з більшими регіональними структурами, такими як Європейський Союз.

Соціологічні дослідження показують, що більшість громадян ЄС ідентифікують себе як європейці, хоча існують значні відмінності між різними країнами-членами ЄС. При цьому національна та європейська ідентичності часто співіснують паралельно.

Існують різні погляди щодо механізмів зміцнення європейської ідентичності, зокрема ідеолог «конституційного патріотизму» Ю. Габермас пропонував створити єдину європейську конституцію як основу для формування сильної європейської ідентичності та демократичного громадянства в ЄС.

Важливу роль у формуванні європейської ідентичності відіграють спільні цінності ЄС, такі як повага до людської гідності, свобода, демократія, рівність, верховенство права та повага до прав людини. Секулярність і релігійна свобода є одними з центральних цінностей, що визначають спільність політичної європейської ідентичності, хоча їх реалізація відрізняється в різних країнах-членах ЄС.

Критики концепції європейської ідентичності вказують на її елітарний характер, стверджуючи, що вона в основному є проектом політичних та економічних еліт. Тому в європейському політикумі є розуміння того, що для зміцнення європейської ідентичності необхідно створити спільну європейську історію, яка б доповнювала національні наративи та допомагала молоді розуміти європейський контекст національних подій.

На відміну від національних держав, ЄС стикається з труднощами у формуванні сильного почуття відданості та готовності до самопожертви серед своїх громадян.

Формування європейської ідентичності є довгостроковим процесом, що вимагає подолання багатьох викликів та протиріч: балансування між національними та наднаціональними інтересами, вирішення проблем демократичного дефіциту в ЄС, розвиток ефективних механізмів для залучення громадян до європейського проєкту.

Європейська ідентичність Німеччини пов'язана з її післявоєнною історією та політикою. Ідея «європейської Німеччини» стала ключовим елементом національної ідентичності країни після Другої світової війни, що дозволило їй подолати нацистське минуле та відновити довіру європейських сусідів.

Концепція конституційного патріотизму, розвинута Ю. Габермасом, стала важливою основою для німецької національної ідентичності, яка базується на цінностях ліберально-демократичної конституції.

Возз'єднання Німеччини та європейська інтеграція розглядалися німецькими лідерами, зокрема Г. Колем, як взаємопов'язані процеси. Це дозволило створити концепцію німецької національної ідентичності в контексті європейської інтеграції.

Європейська економічна криза 2010 року стала переломним моментом для традиційного німецького європеїзму. Вона призвела до посилення дискусій про національні інтереси та появи першої справжньої євроскептичної партії в Німеччині – «Альтернативи для Німеччини». Незважаючи на виклики, пов'язані з кризою євро та зростанням євроскептицизму, більшість німців продовжують підтримувати європейську інтеграцію.

Ірландська національна ідентичність тісно пов'язана з історичним конфліктом з Великобританією. Членство в ЄС надало Ірландії можливість вийти з економічної та політичної залежності від Британії. Це сприяло зміцненню ірландської національної ідентичності та дало країні нові інструменти для врегулювання конфлікту в Північній Ірландії.

Європейська ідентичність в Ірландії не замінила національну, а скоріше доповнила та збагатила її. Ірландські еліти використовували європейський дискурс для зміцнення національної ідентичності, представляючи членство в ЄС як засіб інтеграції країни у міжнародне співтовариство та утвердження її як сучасної європейської держави. Економічні мотиви відігравали ключову роль у формуванні ставлення Ірландії до ЄС.

Незважаючи на сучасні економічні труднощі, що призвели до звинувачень ірландських політиків у зраді національних інтересів, більшість ірландців продовжують ідентифікувати себе як європейців. Це свідчить про стійкість європейської складової ірландської ідентичності.

Ірландський випадок підкреслює важливість економічного фактору у формуванні ставлення до європейської інтеграції. Економічні успіхи та невдачі суттєво впливають на сприйняття ЄС та європейської ідентичності.

Національна та європейська ідентичності Польщі пов'язані із історією її зовнішньої політики, що формувалася під впливом двох основних напрямків - західного та східного.

Після Першої світової війни сформувалися дві ключові парадигми польської зовнішньої політики, які відображали різні бачення геополітичного майбутнього Польщі - орієнтацію на Захід чи Схід. Після Другої світової війни Польща втратила можливість проводити самостійну зовнішню політику. Однак саме в цей час зародилася нова геополітична концепція, яка передбачала підтримку незалежності східних сусідів Польщі як гарантію власної безпеки. Концепція Гедройця-Мєрошевського стала основою зовнішньої політики Польщі після 1989 року. Вона передбачала підтримку демократизації та незалежності України, Білорусі та Литви як «буферної зони» між Польщею та Росією.

Вступ до ЄС та НАТО став ключовим пріоритетом польської зовнішньої політики в пост-комуністичний період. Це розглядалося як «повернення до Європи» та можливість подолати економічну відсталість і «комплекс неповноцінності» щодо Західної Європи. Європейська

ідентичність у Польщі формувалася в контексті подолання комуністичного минулого та прагнення до модернізації. На відміну від Німеччини, де європейська ідентичність базувалася на подоланні нацистського минулого, в Польщі вона була тісно пов'язана з ідеєю «повернення до Європи».

У польському суспільстві існують конфліктні дискурси щодо європейської інтеграції. З одного боку, ЄС розглядається як гарантія безпеки та розвитку, з іншого - як потенційна загроза національному суверенітету. Важливу роль у формуванні польської ідентичності відіграє історична пам'ять, зокрема сприйняття країни як «жертви» Німеччини та Росії. Це створює певні напруження у відносинах з ЄС, особливо з Німеччиною як провідною силою Союзу.

Польща прагне відігравати активну роль в ЄС, не бажаючи залишатися на периферії. Незважаючи на наявність євроскептичних настроїв, більшість поляків підтримують членство в ЄС. Європейська ідентичність в Польщі не замінює, а доповнює національну. Більшість поляків вважають, що можна одночасно бути патріотом своєї країни і відчувати себе європейцем.

Після здобуття незалежності Україна пройшла складний шлях формування національної ідентичності. Цей процес включав дискусії щодо мови, правової системи, релігії та цінностей.

Розвиток громадянського суспільства в Україні, навіть за відсутності власної державності в минулому, заклав основу для національного відродження та самоусвідомлення. Це особливо проявилось під час кризових періодів, таких як Помаранчева революція, Революція Гідності та російська агресія.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну в 2022 році стало каталізатором для радикальних змін у національній ідентичності українців. Це призвело до значного посилення почуття громадянської приналежності до України та консолідації суспільства. Відбулися суттєві зміни у сприйнятті історичних постатей та подій, що свідчить про формування спільної колективної національної ідентичності. Особливо помітною є зміна ставлення

до борців за незалежність України в минулому. Спостерігається значне зростання кількості українців, які вважають українську мову рідною, що є важливим індикатором зміцнення національної ідентичності.

Паралельно з формуванням національної ідентичності відбувається процес інтеграції України до європейської спільноти. Це проявляється у зростанні підтримки євроінтеграції серед українців та зміні сприйняття України європейцями. Молоде покоління відіграє ключову роль у формуванні нової української ідентичності, що поєднує національні традиції з європейськими цінностями. Процес європеїзації України йде паралельно з «українізацією Європи». Українська національна ідентичність стає важливою складовою європейської ідентичності, збагачуючи її новими перспективами та досвідом.

Зміцнення культурних та освітніх зв'язків з Європою, впровадження європейських суспільних норм і практик сприяють поступовій європеїзації українського суспільства без втрати його національної ідентичності.

Отже, кожна країна, що вже є членом ЄС або знаходиться в процесі євроінтеграції, зокрема Україна, має свою специфіку щодо розвитку європейської ідентичності та її взаємозв'язку з національною ідентичністю.

Загалом, перспективи європейської ідентичності залежатимуть від здатності європейських інституцій та суспільств адаптуватися до нових викликів, зберігаючи при цьому основні цінності та принципи, які лежать в основі європейського проєкту. Важливим буде знаходження балансу між національними особливостями, національними ідентичностями та спільною європейською ідентичністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук О. Україна – Європа: тести на сумісність. К.: Смолоскип, 2007. 378 с.
2. Вілсон Е. Українці: несподівана нація. К.: «К.І.С.», 2004. 552 с.
3. Вітман К.М. Етнічність як об'єкт етнополітологічного аналізу. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. 2008. URL: <http://surl.li/usfgk> (дата звернення: 12.03.2024).
4. Головаха Є. Національна ідентичність це ключове питання для суспільства. URL: <http://www.golos.com.ua/article/350002> (дата звернення 17.04.2024).
5. Горінов П. Молодіжний рух як об'єкт і суб'єкт молодіжної політики, важлива умова сталого розвитку суспільства. *Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. праць*. 2007. Вип. 1 (29). С. 309-313.
6. Грицак Я., Комаров О. Шлях становлення української ідентичності. URL: <http://surl.li/usffh> (дата звернення: 25.03.2024).
7. Дембіцький Д. Показники національно-громадянської української ідентичності. КМІС. 2022. URL: <http://surl.li/usfdi> (дата звернення: 25.03.2024).
8. Длігалич А. Суперсили і проявлені суспільні цінності Українців. 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/04/16/7340093/> (дата звернення 16.04.2024).
9. Драпушко Р. Г., Горінов П. В., Міненко Є. С. Ефективність залучення молоді до прийняття управлінських рішень. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2022. Т. 33, № 3. С. 54-59.
10. Ефективність реалізації державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності:

- соціологічні індикатори (травень 2023р.). Центр Разумкова. URL: <http://surl.li/ugtdn> (дата звернення: 5.04.2024)
- 11.Зорич О. Феномен ідентичності: конфлікт інтерпретацій. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2013. Вип. 5 (67). С. 4-13.
 - 12.Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму. К: Либідь, 1999. 352 с.
 - 13.Кірієнко О. Теоретико-методологічні аспекти дослідження феноменуполітичної ідентичності. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2015. Вип. 6. С.164–172.
 - 14.Консолідація українського суспільства: шляхи, виклики, перспективи. Інформаційно-аналітичні матеріали до Фахової дискусії 16 грудня 2016р. Центр Розумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/upload/Identi-2016.pdf> (дата звернення: 10.04.2024).
 - 15.Мовчан П.П. Зміст поняття «національна ідентичність»: теоретико-методологічний аспект. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. №17. С. 103-107.
 - 16.Нагорна Л. Поняття «національна ідентичність» і «національна ідея» в українському термінологічному просторі. URL: <http://surl.li/usfbn> (дата звернення 12.04.2024).
 - 17.Понад 60% українців виступають за вступ України до ЄС. Укрінформ, 21.01.2020. URL: <http://surl.li/usezj> (дата звернення: 8.04.2024.)
 - 18.Пфайфер Г. Протести проти АдН: чим вони відрізняються на сході ФРН. DW. 09.02.2024. URL: <http://surl.li/usezf> (дата звернення: 13.04.2024).
 - 19.Резнік О. Колективна ідентичність за умов війни: від комплексу меншовартості до нації переможців. URL: <http://surl.li/useyn> (дата звернення 17.04.2024).

- 20.Рудакевич О.М. Взаємозв'язок національної ідентичності та культури в націєтворчому процесі. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2010. № 2. С.155-158.
- 21.Сладкий Д. Національна ідентичність як фактор національної та міжнародної безпеки. URL: <http://surl.li/usewj> (дата звернення: 18.04.2024).
- 22.Сміт Е. Д. Національна ідентичність. К.: Основи, 1994. 224с.
- 23.Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху. К.: Ніка-Центр, 2006. 320 с.
- 24.Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен ізасади формування. К.: НІСД, 2011. 336 с.
- 25.Тейлор Ч. Джерела себе. Творення новочасної ідентичності. К.: Дух і літера, 2005. 691 с.
- 26.Ткаченко О. Чому українці мають усвідомити важливість національної ідентичності. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2021/02/22/244016/> (дата звернення 16.04.2024).
- 27.Тринадцяте загальнонаціональне опитування: зовнішньополітичні орієнтації (18-19 червня 2022). Рейтинг. URL: <http://surl.li/useuz> (дата звернення: 1.05.2024).
- 28.«Україна – це серце сучасної Європи», – ключове з дискусії про ідентичність на Екуменічному соціальному тижні. RISU. 06.10.2022. URL: <http://surl.li/useum> (дата звернення: 3.05.2024).
- 29.Українське суспільство в умовах війни. Рік 2023 / за ред. Є Головахи, С. Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України, 2023. 343 с.
- 30.Balian A. Considerations of Globalization, Populism, and National Identity. *International journal of social science and human research*. 2022. Vol.5 (9). P. 4003-4014.
- 31.Banchoff, T. German Identity and European Integration. *European Journal of International Relations*. 1999. Vol. 5(3). P. 259–289.

32. Bayley P., Williams G. *European Identity: What the Media Say*. Oxford: Oxford University Press, 2012. 320 p.
33. Checkel J., Katzenstein P. *European Identity*. Cambridge: CUP, 2009. 482p.
34. Chopin T. Europe and the identity challenge: who are “we”? *Fondation Robert Schuman Policy Paper*. 2018. №466. URL: <http://surl.li/uset6> (дата звернення: 19.04.2024).
35. Cinpoes R. From National Identity to European Identity. *Journal of Identity and Migration Studies*. 2008. Vol. 2 (1). P. 1–14.
36. Cole M., Hartmann S. (2023), Ordoliberalism: What We Know and What We Think We Know. *Modern Law Review.*, Vol. 86 (6). P.1309-1335.
37. *Constructivist Theories of Ethnic Politics* / ed. by K. Chandra. NY: Oxford University Press, 2012. 508 p.
38. Czy Polacy chcą pozostać w UE? 2024. URL: <http://surl.li/uses8> (дата звернення: 28.03.2024).
39. Díez M, J. *Framing Europe: Attitudes to European Integration in Germany, Spain and the United Kingdom*. Princeton: Princeton University Press, 2003. 394 p.
40. European Union Candidate Countries: 2003 Referenda Results. Sept. 26, 2003. URL: <http://surl.li/uselv> (дата звернення: 27.03.2024).
41. Ferriter D. *The Transformation of Ireland, 1900–2000*. London: Profile, 2004. 705 p.
42. Final results show scale of pro-EU opposition victory in Poland. Euronews 17.10.2023. URL: <http://surl.li/useox> (дата звернення: 4.04.2024).
43. Fukuyama F. Why National Identity matters. URL: <https://www.journalofdemocracy.org/articles/why-national-identity-matters/> (дата звернення: 15.04.2024).
44. Gillespie P. *Ireland and the Big Game Changer*. 2012. URL: <http://surl.li/userq> (дата звернення: 12.03.2024).

- 45.Góra M., Mach Z. *European Stories: Intellectual Debates on Europe in National Contexts*. Oxford: Oxford University Press, 2010. 380 p.
- 46.Habermas J. 2001. Why Europe Needs A Constitution. *New Left Review*. 2001. № 11. P. 5–26.
- 47.Haidt J. When and why nationalism beats globalism. *Policy: A Journal of Public Policy and Ideas*. 2016. Vol. 32 (3). P. 46-53.
- 48.Hayward K. *Irish Nationalism and European Integration: The Official Redefinition of the Island of Ireland*. Manchester: Manchester University Press, 2009. 387 p.
- 49.Hobsbawm E. *Nations and Nationalism since 1780*, Cambridge: Cambridge University Press, 1990. 268 p.
- 50.Hyde-Price A., Jeffery C. Germany in the European Union: Constructing Normality. *Journal of Common Market Studie*. 2001. Vol. 39 (4). P. 689–717.
- 51.Kaelberer M. Deutschmark Nationalism and Europeanized Identity: Exploring Identity Aspects of Germany's Adoption of the Euro. *German Politics*. 2005. Vol. 14 (3). P. 283–296.
- 52.Kitromilides Y. The Irish Tragedy. *The Euro Crisis* / ed. by P. Arestis, M. Sawyer. Houndsmills: Palgrave Macmillan, 2012. P. 159-194.
- 53.Kohl H. Zehn-Punkte-Programm, 28 November 1989. URL: <http://surl.li/ugct> (дата звернення: 30.03. 2024).
- 54.Krzyżanowski M. *The Discursive Construction of European Identities: A Multi-level Approach to Discourse and Identity in the Transforming European Union*. Frankfurt, Main: Lang, 2010. 236 p.
- 55.Marcussen M., Risse T., Engelmann-Martin D., Knopf H. J., Roscher K. Constructing Europe? The Evolution of French, British and German Nation State Identities. *Journal of European Public Policy*. 1999. Vol. 6(4). P. 614–633.
- 56.Marsh D. *The Euro: The Politics of the New Global Currency*. London: Yale University Press, 2009. 352 p.

57. Matthijs M. Powerful Rules Governing the Euro: The Perverse Logic of German Ideas. *Journal of European Public Policy*. 2015. Vol. 23(3). P. 375–391.
58. Müller J-W. Constitutional Patriotism. Princeton: Princeton University Press, 2007. 186 p.
59. Orazi F. Delineating «Identity» in Politics: Conflicting Definitions and Contexts. *Observatoire de la société britannique*. 2023. Vol. 30. P. 13-29. URL: <https://journals.openedition.org/osb/5998> (дата звернення: 9.05.2004).
60. Paterson W. E. (2011). The Reluctant Hegemon? Germany Moves Centre Stage in the European Union. *Journal of Common Market Studies*. № 49. P. 59–77.
61. Pegida als rechtsextremistisch eingestuft. DW. 07.05.2021. URL: <http://surl.li/usjpx> (дата звернення: 15.04. 2004).
62. Prentoulis N. On the Technology of Collective Identity: Normative Reconstructions of the Concept of EU Citizenship. *European Law Journal*. 2008. Vol. 7(2). P. 196-218.
63. Rethinking Modern Polish Identities: Transnational Encounters / ed. by A. Pasięka and P. Rodak. Rochester: University of Rochester Press, 2023. 384 p.
64. Risse T. A Community of Europeans? Transnational Identities and Public Spheres. London: Cornell University Press, 2010. 304 p.
65. Sobolewska M, Ford R. Brexitland: Identity, Diversity and the Reshaping of British Politics. Cambridge: Cambridge University Press. 2020. 408 p.
66. Song Y., Lee C.-C., Huang Z. The news prism of nationalism versus globalism: How does the US, UK and Chinese elite press cover «China's rise»? *Journalism*. 2021. Vol. 22(8). P. 2071-2090.
67. Törnquist-Plewa B. The Meaning of Europe: Variety and Contention Within and Among Nations. Oxford: Berg, 2002. 237 p.

68. Values and identities of EU citizens – Report. 2021. URL: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2230> (дата звернення: 2.04.2024).
69. Van E. F. Why Germany Wanted EMU: The Role of Helmut Kohl's Belief System and the Fall of the Berlin Wall. *German Politics*. 2012. Vol. 21(1). P. 34–52.
71. Walicki A. Poland between East and West: The Controversies Over Self-Definition and Modernization in Partitioned Poland. Cambridge: Cambridge Press, 1994. 284 p.
72. Wicke C. Helmut Kohl's Quest for Normality His Representation of the German Nation and Himself. NY: Berghahn Books, 2015. 258 p.
73. Wodak R. Discourses in European Union organizations: Aspects of Access, Participation and Exclusion. *Text and Talk*. 2007. Vol. 27 (5). P. 639–664.
74. Wodak R. Discrimination via Discourse: Theories, Methodologies and Examples. *Zeitgeschichte*. 2012. Vol. 39 (6). P. 403–421.